

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
JURIDISKĀ FAKULTĀTE
CIVILTIESISKO ZINĀTŅU KATEDRA

TESTAMENTA APSTRĪDĒŠANAS PAMATI

BAKALaura DARBS

Autore: Lāsma Katkovska
Studenta apliecības Nr.: lk13216
Darba vadītāja: lektore, Mg.iur. Kristīne Zīle

Rīga 2018

ANOTĀCIJA

Autore darbā ir analizējusi testamenta apstrīdēšanas pamatus, proti, iemeslus, lai testaments nestātos likumīgā spēkā. Autore bakalaura darbā ir apskatījusi testamenta kā viopusēja tiesiska darījuma jēdzienu, testamenta apstrīdēšanu gribas defektu ietekmē, kā arī analizējusi Civillikuma 421. pantā iekļautā jēdziena „nespēja paust savu gribu” atbilstību 2016.gada 13.decembra ANO Konvencijai par personu ar invaliditāti tiesībām un 2013.gada 1.janvārī veiktajiem grozījumiem rīcībspējas regulējumā Civillikumā.

Darba gaitā tika noskaidrots, ka galvenie testamenta apstrīdēšanas iemesli ir saistīti ar personas gribas izteikumu un spēju to paust, kā arī pastāvošā Civillikuma 421. panta redakcija nav salāgota ar veiktajiem grozījumiem Civillikuma rīcībspējas regulējumā. Lai salāgotu Civillikuma tiesību normas, autore piedāvā veikt grozījumus pastāvošā Civillikuma 421. panta redakcijā.

ANNOTATION

In this work the author has analyzed the grounds for challenging the will, namely the reasons for the will not to be valid. The author has examined the concept of a testament as a unilateral legal transaction, the challenge of a will under the influence of willpower and analyzed the concept of „those who are unable to express their intent are incapable of making a will" in Article 421 of the Civil Law with the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities of 13 December 2016 and 1 January 2013 amendments to the regulatory framework of the Civil Law were made.

During the course of the work, it was ascertained that the main reasons for challenging the will are related to the person's ability to express their will, as well as the wording of the existing Civil Law, Article 421, is not aligned with the amendments made to the regulation on the legal capacity of the Civil Law. To reconcile the Civil Law provisions, the author proposes to amend the wording of Article 421 of the existing the Civil Law.

ATSLĒGVĀRDI

Testamentārā mantošana

Testamenta apstrīdēšana

Spēja taisīt testamentu

Viltus, maldība, spaidi

Rīcībspēja

Rīcībspējas ierobežošana

Saturs

Ievads	6
1. Testamenta kā vienpusēja tiesiska darījuma apstrīdēšanas vispārīgie noteikumi	8
1.1 Testamenta jēdziens un testamenta apstrīdēšana.....	8
1.2. Personas, kurām ir tiesības apstrīdēt testamentu	13
1.3. Testamenta apstrīdēšanas daļā un pilnā apmērā izpratne	16
2. Testamenta apstrīdēšana gribas trūkumu gadījumos	20
2.1. Viltus.....	22
2.2. Maldība	26
2.3. Spaidi	30
3. Testamenta apstrīdēšana rīcībspējas trūkuma gadījumos.....	33
3.1. Rīcībspējas jēdziens.....	33
3.2. CL 421.pantā ietvertā jēdziena „nespēj paust savu gribu” izpratne un analīze	39
3.3. Civillikuma 421.panta atbilstība 2016.gada 13.decembra ANO Konvencijai par personu ar invaliditāti tiesībām	44
Kopsavilkums	49
Izmantotās literatūras saraksts	51

IEVADS

Latvijas Republikas Civillikuma 636.pants nosaka, ka katru testamentu, kas neatbilst kādam likuma noteikumam, ieinteresētās personas (637. p.) var apstrīdēt turpmāk tekstā – Civillikums).¹ Šī panta tulkojums ietver arī testamenta apstrīdēšanu gribas trūkuma gadījumos, kas pēc savas dabas ir saistību tiesību institūts. Autores ieskatā ir nepieciešams veikt gribas trūkuma, t.i., viltus, maldības un spaidi, analīzi testamenta apstrīdēšanas gadījumā, lai izprastu gribas nozīmi testamenta sastādīšanā un tiesiskās sekas, ja tas netiek ievērots.

2013.gada 1.janvārī tika veikti grozījumi Civillikumā, ieviešot jaunu, starptautiskajām tiesību normām atbilstošu rīcībspējas regulējumu, tādējādi nodrošinot Civillikuma atbilstību cilvēktiesību standartiem personām ar invaliditāti.² Pirms tam Civillikumā pastāvēja regulējums, kas paredzēja pilnīgu rīcībspējas atņemšanu personām ar garīga rakstura vai citiem veselības traucējumiem un personām izlaidīgas vai izšķērdīgas dzīves dēļ. Šie grozījumi skāra arī Civillikuma Mantojuma tiesību daļu.

Latvijas Republika ir monistiskā skolas piekritēja, tas nozīmē, ka nacionālo tiesību normas ir pakārtotas un tulkojamas atbilstoši starptautiskajām normām un nacionālajā tiesību sistēmā tās nav atdalītas viena no otras. Autores ieskatā pēc veiktajiem grozījumiem Civillikuma Mantojuma tiesību daļas 421.panta reakcija neatspoguļo grozījumu veikšanas mērķi. Ja nacionālo tiesību normas neatbilst starptautiskajām normām vai runā tām pretī, tad valstij rodas pienākums uzsākt tiesību normu salāgošanu. Autore darba ietvaros nav pētījusi testamenta formu, jo tas ir atsevišķa pētījuma objekts.

Autore izvirza pētījuma mērķi – izpētīt testamenta jēdzienu un tā apstrīdēšanas pamatus, kā arī analizēt testamenta apstrīdēšanu gribas defekta gadījumā un Civillikuma 421. pantā iekļautā jēdziena „nespēja paust savu gribu” saturu un atbilstību 2016.gada 13.decembra ANO Konvencijai par personu ar invaliditāti tiesībām. Pētījuma uzdevumi ir:

- 1) izpētīt un izanalizēt testamenta jēdzienu un tā apstrīdēšanas vispārīgos noteikumus, pamatojoties uz literatūras avotiem un Civillikumu;
- 2) veikt izpēti par gribas defektiem (viltus, maldība un spaidi) un to ietekmi uz testamenta apstrīdēšanu;
- 3) analizēt testamenta apstrīdēšanu rīcībspējas trūkuma gadījumos un Civillikuma 421.panta atbilstību starptautiskajām saistībām;

¹Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937.

²Lībiņa – Egnere I. Valsts pienākums paredzēt nacionālajos tiesību aktos tādu rīcībspējas ierobežotu regulējumu, kas atbilst tās starptautiskajām saistībām cilvēktiesību jomā. Grām.: Latvijas Universitātes 71.zinātniskās konferences rakstu krājums. Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade – kā rast pareizo līdzsvaru. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013. 25.lpp.

4) izstrādāt un argumentēt secinājumus par rastajiem risinājumiem un iespējām.

Autore savā pētījumā ir izmantojusi šādas metodes: tiesiski salīdzinošā metode, tiesu prakses apkopojuma metode, aprakstošā metode, vispār teorētiskās pētīšanas metode.

Autore darbā ir izpētījusi Latvijas Republikas un Eiropas Cilvēktiesību tiesu judikatūru attiecībā uz testamenta apstrīdēšanu, normatīvos aktus, kas regulē šos jautājumus, starptautiskās tiesību normas, kā arī literatūru saistībā ar pētījuma objektu.

Darbs sastāv no 3 nodaļām un 9 apakšnodaļām anotācijas, ievada, kopsavilkuma un izmantotās literatūras saraksta.

1. Testamenta kā vienpusēja tiesiska darījuma apstrīdēšanas vispārīgie noteikumi

Atbilstoši Civillikuma 1403. pantam, tiesisks darījums ir atļautā kārtā izdarīta darbība tiesisku attiecību nodibināšanai, pārgrozīšanai vai izbeigšanai. Tiesisks darījums ir nozīmīgākais juridiskais instruments, kuru indivīdi, darbojoties privāto tiesību jomā, izmanto savu mantisko un nemantisko interešu īstenošanai.³ Doktrīnā ir pazīstami trīs tiesisko darījumu iedalījumu veidi: 1) vienpusēji un daudzpusēji darījumi 2) kauzāli un abstrakti darījumi 3) apņemšanās un rīcības darījumu. Testaments kā vienpusējs tiesisks darījums un tā apstrīdēšanas iemesli ir centrālais šī pētījuma objekts. Turpmākajās nodaļās tiks aplūkots testamenta jēdziens, testamenta apstrīdēšanas iemesli, kā arī Latvijas Republikas testamentārās mantošanas normatīvā regulējuma atbilstība Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. Tomēr vispirms ir jānoskaidro pētījuma objekta saturs - kas tad ir testaments, kas ar šo jēdzienu tiek saprasts civiltiesību zinātnē.

1.1 Testamenta jēdziens un testamenta apstrīdēšana

Civillikuma 418.pantā ir dota testamenta legālā definīcija, proti, katru vienpusēju rīkojumu, ko kāds dod savas nāves gadījumam par visu savu mantu vai par kādu mantas daļu, vai par atsevišķām lietām vai tiesībām, sauc par testamentu. Analizējot testamenta saturu, prof. V. Sinaiskis norādījis: „Romiešu tiesības, uz kurām pamatoti visi mūsdienu likumi, izšķir testamentu un rīkojumu. CL testamenta izpratnē šī starpība ir atcelta, jo katru vienpusēju rīkojumu, ko kāds dod savas nāves gadījumam par visu savu mantu vai par kādas mantas daļu vai par atsevišķām lietām vai tiesībām, sauc par testamentu [...]”.⁴

Autore piekrīt prof. V. Sinaiska izteiktajam viedoklim augstāk minētajā citātā. Lai gan mūsdienu Civillikuma noteikumi ir cēlušies no romiešu tiesībām, tomēr tāda testamenta un rīkojuma atsevišķa izpratne būtu nepareiza. Tas izriet jau no testamenta jēdziena, kas sevī ietver testatora pēdējā gribas rīkojumu un tā izpildi testamentārajam mantiniekam mantiniekiem.

Testamenta vienpusīgo dabu raksturo tas, ka, ieceļot juridisku vai fizisku personu par mantinieku, nav nepieciešama tā piekrišana. Tas ir vienpusīgs formāls akts, ko kāda persona taisa savas nāves gadījumam par savu mantu. Testaments kā vienpusējs tiesisks darījums sastāv no vairākiem elementiem. Kā galvenais elements, atbilstoši Civillikuma 1470.pantam, ir gribas izteikums, taču līdzās tam pastāv arī tādi elementi kā darījuma dalībnieki, priekšmets, sastāvdaļas un forma. Autoresprāt, visi iepriekšminētie tiesiska darījuma sastāva

³ Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007, 150.lpp

⁴ Gencs Z. Mantošana. Zinātniski praktiskais komentārs. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 122.lpp.

elementi ir nozīmīgi pie tiesīga darījuma noslēgšanas. Savā darbā autore pastiprināti pievērsīsies tieši Civillikuma 1470.pantā noteiktajam elementam, t.i., gribas izteikumam. Tieši tiesiski izteikta griba ir galvenais priekšnosacījums testamenta atzīšanai par spēkā esošu.

Ar testamentu mantu (tiesības) var novēlēt jebkurai fiziskai personai (radniekam vai ne radniekam) vai juridiskai personai (privātai vai valsts).⁵ Tas nozīmē, ka, ja kāds taisa testamentu, tad likumiskā mantošanas kārtība viņu neapmierina. Ar testamentu mantojuma atstājējs pats var novēlēt kādam likumiskajam mantniekam lielāku daļu no mantojuma, nekā viņam pienāktos likumiskās mantošanas ceļā vai novēlēt kādam kādu konkrētu mantu.⁶ No tā autore var secināt, ka testators savas pēdējās gribas rīkojuma aktā, t.i., testamentā, var izvēlēties paplašināt savu mantinieku skaitu vai tieši otrādi sašaurināt, iekļaujot tur ne tikai laulāto un likumiskos mantiniekus, bet arī, piemēram, kaimiņus vai draugus.

Testamenta saturam jāizteic mantojuma atstājēja patiesā griba, tas taisāms bez spaidiem, maldības vai viltus. Sastādot testamentu, persona pauž savu gribu attiecībā uz rīcību ar tai piederošo mantu nāves gadījumā. Testamenta mērķis ir noteikt kārtību, kādā īpašums pēc viņa nāves pāriet kādas citas fiziskās vai juridiskās personas īpašumā.

Civillikuma 418.pantā ir ietvertas testamentā, kā vienusējā tiesiska darījuma pamatpazīmes, t.i., 1) testaments ir vienusējs darījums, kas pauž patiesu un brīvi izteiktu testatora gribu; 2) testaments ir pēdējais testatora rīkojums nāves gadījumiem; 3) testaments nosaka mantojuma atstājēja mantas (tiesību) pēctecību. To ievērojot, uz šādu vienusēju darījumu attiecināmi Civillikuma noteikumi par gribas īstumu un darījuma apstrīdēšanu. Līdz ar to prasība, lai griba taisīt testamentu, būtu radusies brīvi attiecināma gan uz testamentā taisīšanu vispār, gan uz konkrētiem novēlējumiem testamentā īpaši. Kā rakstījis prof. V. Bukovskis: „Prasībām par testamentā atzīšanu par spēkā neesošu jābūt uzbūvētām uz tādiem pašiem pamatiem kā prasībām par līguma atzīšanu par spēkā neesošiem.”⁷

Testamenta apstrīdēšanas gribas trūkumu iespaidā autore apskatīs nākamajās nodaļās.

Civillikuma ievada 6. pants deklarē izpratni par mantojuma tiesību nozares sistēmisko dabu, proti, saistību tiesību vispārējie noteikumi attiecīgi piemērojami arī ģimenes, mantojuma un lietu tiesību attiecībām. Līdz ar to autore savā darbā izmantos ne tikai Civillikuma mantojuma daļas normas, bet arī saistību tiesību vispārējos noteikumus. Tādējādi testamentu var apstrīdēt arī tad, ja ir pārkāptas saistību tiesību normas. Minēto atzīst arī

⁵Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri, Mantojuma tiesības (382.-840.p.). Rīga: Mans īpašums, 1997, 48.lpp.

⁶Gencs Z. 2002, 122.lpp.

⁷Bukovskis V. Testamentā spēku apstrīdošu prasībām sūdzību juridiskā konstrukcija. Rīgā, LU Raksti, Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes sērija. 1930.,234.lpp.

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāts savā 2005.gada 14. decembra spriedumā Nr. SKC – 760/2005: „Uz testamentu kā vienpusēju darījumu attiecināmi Civillikuma noteikumi par gribas īstumu un darījuma neesamību”.⁸

Jebkuru testamentu var atcelt, grozīt vai papildināt jebkurā laikā pēc testatora ieskatiem. Testaments nestājas spēkā ar tā sastādīšanas brīdi, un pats testators to neierobežoti gan laika, gan vietas, gan testamentu skaita ziņā var atcelt, grozīt un papildināt. Nedrīkst atteikt testatoram taisīt jaunu testamentu tā iemesla dēļ, ka jau iepriekš daudzi testamenti taisīti, kurus pats testators jau daudzkārt atcēlis vai grozījis.⁹ Rīgas apgabaltiesas zvērināta notāre Sandra Jakušenoka ir norādījusi, ka testamentu var grozīt pie jebkura notāra, un katrs nākamais testaments atceļ iepriekšējo. Ja testaments taisīts pie kāda notāra pilsētā, bet cilvēks pārcēlies dzīvot uz laukiem, tad viņš var rakstveidā vērsties bāriņtiesā un iepriekšējo testamentu atcelt. Šī ziņa nonāks pie tā notāra, kas taisījis pirmo testamentu. Ja pie notāra ierodas mantinieks, tad viņš tiek informēts par iepriekšējā testamenta atcelšanu un cita testamenta esamību.¹⁰ Ar šo viedokli autore ieskicē testamenta sastādīšanas nianšes notariālajā procesā.

Civillikuma 636.pantā noteikts, ka katru testamentu, kas neatbilst likuma noteikumiem, ieinteresētās personas (637.p.) var apstrīdēt.

Testamenta pamatpazīmes ir ņemamas vērā pie katra testamenta sastādīšanas. Tas nozīmē, ka kādas pamatpazīmes neesamība vai nepilnība attiecīgi padara konkrēto testamentu par spēkā neesošu, apstrīdamu vai tādu, kura spēkā esamību iespējams saglabāt, veicot kādas papildus darbības, kas novērš sākotnēji pieļautos trūkumus.

Ņemot vērā, ka testaments ir vienpusējs tiesisks darījums, autoresprāt, nepieciešams apskatīt tiesiska darījuma apstrīdēšanas vispārīgos noteikumus.

Apstrīdams tiesiskais darījums noslēgšanas brīdī ir spēkā, bet likumā noteiktajos gadījumos var zaudēt spēku pēc tā dalībnieku vai trešo personu iniciatīvas. Kamēr darījums nav apstrīdēts, tas saglabā spēku. Tā kā apstrīdama darījuma spēkā neesamība ir atkarīga no subjekta gribas, tad apstrīdami tiesiski darījumi pretstatā absolūti spēkā neesošiem darījumiem ir relatīvi spēkā esoši.¹¹

⁸Augstākās tiesas 14.12.2005. spriedums lietā Nr. SKC – 760/2005, Pieejams: /lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/civillikums/otra-dala-mantojuma-tiesibas-382-840pants/tresa-nodala-testamentara-mantosana-418-638pants?print=true [aplūkots 23.02.2018].

⁹Krauze R., Gencs Z. 1997, 48.lpp.

¹⁰Luksa M. Testamenta spēks un nozīme. Latvijas Vēstneša portāls par likumu un valsti. – Pieejams: <http://www.lvportals.lv/skaidrojumi.php?id=227835> [aplūkots 24.02.2018].

¹¹Balodis K., 2007, 188.lpp.

Persona, kura ir tiesīga darījumu apstrīdēt, var izvēlēties, vai viņai izdevīgāk ir uzturēt darījumu spēkā vai arī apstrīdēt darījumu, ceļot prasību tiesā.¹² Detalizētāku aprakstu personām, kuras ir tiesīgas apstrīdēt testamentu, autore izklāstīs nākamajās apakšnodaļās.

Apstrīdamu darījumu spēka saglabāšanu likumdevējs nav uzskatījis par kaitīgu tiesību sistēmai un civiltiesiskajai apgrozībai, tāpēc apstrīdama tiesiskā darījuma daļbnieks vai ieinteresētā trešā persona var pati lemt par darījuma tālāko likteni.¹³ Atbilstoši iepriekš minētajam, testamentu var apstrīdēt ne tikai tad, kad tas visumā vai daļā neatbilst mantojuma tiesību noteikumiem, bet arī tad, ja tas neatbilst ģimenes tiesību, lietu vai saistību tiesību noteikumiem.¹⁴ Līdz ar to secināms, ka prasību tiesā par testamenta apstrīdēšanu var celt ar tādu pašu pamatojumu kā saistību tiesībās.

Sekmīgas apstrīdēšanas rezultātā tiesisks darījums tiek atcelts ar atpakaļejošu spēku (*ex tunc* – latīņu val.).¹⁵ Attiecībā uz promesošiem mantiniekiem, kas varētu apstrīdēt testamentu varētu attiecināt CL 1500.-1503.pantu, dodot viņiem iespēju atjaunot iepriekšējo stāvokli, t.i., atzīstot viņu tiesības apstrīdēt testamentu, ja nav iestājies gada termiņš no brīža, kad viņi uzzināja par mantojuma atklāšanos (CL 693.p.3.d).¹⁶ Savukārt Augstākās tiesas Senāts 2007.gada oktobra tiesu prakses vispārīnājuma strīdos par mantojuma tiesībām secinājumu daļas 18.punktā, noteica, ka ieinteresētās personas testamentu var apstrīdēt, ceļot mantojuma prasību tiesā noilguma termiņa ietvaros, kas noteikts mantojuma prasībai Civillikuma 685.pantā.¹⁷ Strīda priekšmets, testamenta apstrīdēšanā, ir mantojuma tiesība. Autore var secināt, ka jānodala divu veidu termiņi. Civillikuma 693.pantā norādītajā termiņā ir jāiesniedz prasība, lai atzītu testamentu par spēkā neesošu (uzaicinājuma termiņā vai viena gada laikā). Prof. V. Bukovskis norāda, ka pastāv izņēmumi: pieļaujams prasību iesniegt arī pēc sludinājuma termiņa, ja mantinieks pierādīs, ka par uzaicinājumu, bez paša vainas, viņš nemaz nav dabūjis zināt, vai arī dabūjis zināt pat vēl.¹⁸ Latvijas Republikas Civillietu departaments 2017.gada 23.novembra spriedumā lietā Nr. SKC – 381/2017¹⁹ noteica, ka [...] uzaicinājuma sludinājums ir tiesību instruments, ar kura palīdzību noskaidro: 1) nezināmus mantiniekus; 2) zināmu mantinieku gribu pieņemt mantojumu; 3) uz mantojuma mantu guļošus parādus, ja mantiniekam tie nav zināmi. Vienlaikus tas nozīmē, ka uzaicinājuma sludinājums nav domāts tādiem gadījumiem, kad: 1) mantinieki ir zināmi; 2) zināma

¹² Balodis K. 2007, 188.lpp

¹³ Ibid. 189.lpp

¹⁴ Krauze R., Gencs Z. 1997, 178.lpp.

¹⁵ Ibid.

¹⁶ Ibid. 179.lpp.

¹⁷ Augstākās tiesas 2007.gada oktobra Tiesu prakses vispārīnājuma strīdos par mantojuma tiesībām, 18.p. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas> 24.lpp [aplūkots 25.02.2018].

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Augstākās tiesas 23.11.2017. Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. SKC-381/2017 Pieejams: www.at.gov.lv/downloadlawfile/5392 [aplūkots 25.03.2018].

mantinieku griba mantojuma pieņemšanas jautājumā ir skaidra; 3) mantiniekiem ir zināmi uz mantojumu guļošie parādi.

Līdz ar to, uzaicinājuma sludinājums ir faktors, no kura tiek noteikts termiņa atskaites punkts. Ja uzaicinājums nav bijis, tad sāk tecēt gada termiņš, lai apstrīdētu mantojumu, ja mantojuma masa nav faktiskajā valdījumā. Strīda gadījumā mantiniekam tiesā jāpierāda, ka tas bijis promesošs mantinieks vai nezināms mantinieks uz kuru uzaicinājuma spēks nav attiecināms un pieteikšanās/apstrīdēšanas termiņš ir jāskaita no brīža, kad šis mantinieks ir uzzinājis par mantojuma atklāšanos.

Savukārt Civillikuma 685.pants, nosaka mantojuma prasības noilguma termiņu. Šis termiņš atšķiras no mantojuma pieņemšanas termiņa. Nebūtu pareizi apgalvot, ka mantojuma prasību var celt tikai mantinieks, kas mantojumu pieņēmis vai izteicis gribu mantojumu pieņemt Civillikuma 693.panta paredzētajos termiņos, jo mantojuma prasību var celt katrs mantinieks, taču noilgums un mantojuma nepieņemšana likuma noteiktajos termiņos var būt patstāvīgi pamati prasības noraidīšanai.²⁰ Mantojuma prasības un pieņemšanas termiņus ir analizējusi Augstākās tiesas Senāts 2007.gada oktobra tiesu prakses vispārinājumā strīdos par mantojuma tiesībām, lietā Nr. C-0222-07²¹, kurā Dainis V. cēla prasību pret Ringoldu J. par testamenta atzīšanu par spēkā neesošu, kuru sastādīja Alberts I., kura likumiskais mantinieks bija Voldemārs I. Voldemārs I. mantojumu bija pieņēmis 2005.gada 20.jūnijā, pēc tam nomiris. Ringolda J. iesniegtais testaments nolasīts 2005.gada 21. jūnijā. Voldemāra I. ceturtās šķiras mantinieks Dainis V. iesniedza prasību par testamenta atzīšanu par spēkā neesošu, norādot, ka Alberta I. dēls-Voldemārs I. testamentu nebija apstrīdējis, jo nebija zinājis, ka tāds testaments taisīts un viņa dzīves laikā nebija nolasīts. Ekspertīzē tika konstatēts, ka testamentu nav parakstījis Alberts I. Tiesa atzina, ka prasītājs Dainis V. tiesības apstrīdēt testamentu ir pārmantojis no pirmās šķiras mantinieka Voldemāra I., kas pats mantojumu jau bija pieņēmis, tikai testamentu nebija paspējis apstrīdēt, par cik par testamenta esamību nezināja. Pēc mantinieka Voldemāra I. nāves tuvākais likumiskais mantinieks ir Dainis.V. Šis spriedums atbilst Civillikuma 637.panta noteikumiem. Atzīstams, ka ir ievērots apstrīdēšanas termiņš. Tā kā testaments nolasīts 2005.gada 21. jūnijā, tad secināms, ka likumiskajam mantiniekam tas kļuvis zināms testamenta nolasīšanas brīdī. Tā kā Civillikuma 637.panta otrajā daļā termiņš nav norādīts, tad būtu piemērojams prasības noilguma termiņš, kas noteikts Civillikuma 685.pantā mantojuma prasībai, t.i., pieci gadi no dienas, kad radusies tiesība celt šādu prasību.

²⁰Krauze R., Gencs Z. 1997, 230.lpp.

²¹Augstākās tiesas 2007.gada oktobra Tiesu prakses vispārinājuma strīdos par mantojuma tiesībām, lietā Nr. C-0222-07, Pieejams: at.gov.lv/files/uploads/files/docs/summaries/2007/apkopojums.doc 12.lpp. [aplūkots 25.02.2018].

Līdz ar to, autore var secināt, ka likumā imperatīvi ir definēti termiņi kādos mantniekam ir jāpieņem mantojums un kādā laika posmā ir tiesīgs celt mantojuma prasību par savu tiesisko interešu aizsardzību.

Kā jau tika norādīts, testamentu var apstrīdēt, pamatojoties ne tikai uz mantojuma tiesībām, bet arī uz saistību, ģimenes, lietu tiesībām, vai arī neatbilstību likuma prasībām, kā arī pamatojoties uz viltojumiem, ko pierāda 2013.gada 9.decembra Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas spriedums lietā Nr. C - 4819/13²², kurā prasītāja pilnvarots pārstāvis cēla prasību par testamenta atzīšanu par spēkā neesošu, citā starpā, norādot, ka prasītājam kļūvis zināms, ka 2010.gada 20.jūnijā ticis nolasīts mirušā 2009.gada testaments, saskaņā ar kuru par testamentāro mantinieci tikusi iecelta atbildētāja. Prasītājam radušās šaubas par viņa tēva testamentā izteiktās pēdējās gribas patiesumu un testamenta īstumu, jo, pirmkārt, testaments ir sastādīts latviešu valodā, kuru testators nebija pārvaldījis un savas dzīves laikā testators konsekventi nebija parakstījis dokumentus latviešu valodām, otrkārt, testators prasītāju nebija informējis par testamenta esamību vai domu taisīt tādu un nepastāvēja objektīvi iemesli, lai testators nenovēlētu mantu prasītājam, treškārt, mantojuma atstājējs nebija tik slims, lai nevarētu pats uzrakstīt testamentu vai arī taisīt to pie notāra. Izanalizējot visus lietā minētos faktus, tiesa nolēma atzīt par spēkā neesošu 2009.gada 2. februārī testatora vārdā taisīto testamentu, pamatojoties uz Civillikuma 636., 637. un 445.pantu. Lietas materiālos tika iesniegti ekspertīzes atzinumi, kurā tika konstatēts, ka testatora paraksts ir izpildīts drukātā tekstā ar tehniskās kopēšanas paņēmieni, izmantojot iepriekšēju zīmuļa sagatavi. Līdz ar to tas atzīstams par viltojumu.

Testamenta viltojums ir pamats, lai to apstrīdētu visā apjomā. Par testamenta apstrīdēšanas gadījumiem pilnā apjoma un daļā autore sniegs ieskatu 1.3. apakšnodaļā.

1.2. Personā, kurām ir tiesības apstrīdēt testamentu

Iepriekšējā apakšnodaļā autore apskatīja testamentā kā vienpusēja tiesiska darījuma apstrīdēšanas noteikumus. Autores ieskatā, nepieciešams veikt izpēti arī par personām, kuras ir tiesīgas apstrīdēt testatora pēdējo gribas izteikumu.

Civillikuma 637.pants pirmā daļa noteic: apstrīdēt testamentu var tikai tie, kas iecelti par mantiniekiem kādā citā pēdējās gribas rīkojumā vai kas testatora miršanas brīdī bijuši viņa tuvākie likumiskie mantinieki.

Ņemot vērā, ka Civillikuma Saistību tiesība daļā nav tieši noregulēts personu loks, kas ir tiesīgi apstrīdēt tiesisku darījumu, autore pievērsīsies tikai Mantojuma tiesību daļas noregulējumam.

²² Latgales priekšpilsētas tiesas 9.12.2013. spriedums lietā Nr. C - 4819/13, Pieejams: <https://www.tiesas.lv/nolemumi/pdf/133711.pdf> [aplūkots 23.03.2018.]

Autorei pieejamā tiesību doktrīnā ir bijis atzīts, ka, iztulkojot Civillikuma 637.pantā pirmajā daļā iekļauto personu jēdzienu, t.i., ieceltie mantinieki un likumiskie mantinieki, saturu, tie varēja būt:

- 1) likumisks mantinieks, kas ar testamentu atstumts no mantošanas. Tas ir tāds likumisks mantinieks, kas nemanto tā iemesla dēļ, ka ar testamentu mantojums novēlēts citam;
- 2) „neatraidāmais mantinieks”²³, kas nav atstumts, bet, kas testamentam stājoties spēkā pilnā apjomā, nesāņem savu neatņemamo daļu pilnīgi vai daļēji;
- 3) neatraidāmais mantinieks, kas ar testamentu atstumts no mantošanas, un kas apstrīd atstumšanas pamatotību;
- 4) testamentārais mantinieks pēc otra testamenta, ko taisījis tas pats mantojuma atstājējs, pie kam, tas var būt testaments, kas taisīts agrāk vai arī vēlāk, nekā apstrīdamais testaments, bet ar nosacījumu, ka prasības apmierināšanas gadījumā spēkā stājas testaments, ar kuru par mantinieku iecelts prasības iesniedzējs;
- 5) pēcmantinieks, kas ir arī neatraidāmais mantinieks un vēlas izmantot savas tiesības uz neatņemamo daļu nekavējoties;
- 6) pirmmantinieks, kas ir neatraidāmais mantinieks, ja viņš vēlas savu neatņemamo daļu pieņemt bez nosacījumiem to nodot tālāk pēcmantiniķam;
- 7) līgumiskais mantinieks, ja testaments par līgumā novēlēto mantojumu iesniegts tiesā ar pieteikumu par tā spēkā stāšanos.²⁴

Augstāk minētais uzskaitījums ir ticis izstrādāts pēc 1997.gadā pastāvošās prakses mantojumu tiesībās. Tādejādi autore secina, ka 1997.gada juridiskajā literatūrā paustais uzskaitījums neatbilst šobrīd pastāvošajai izpratnei, proti, 2. punkts no šī uzskaitījuma šobrīd ir izslēdzams. Tas ir pamatojams ar to, ka, ja neatņemamās daļas tiesīgais ir atstumts no mantojuma netieši, tam nav jāapstrīd testaments daļā, lai saņemtu sev pienākošo neatņemamo daļu, bet tikai to jāpieprasa. Savukārt, ja neatņemamās daļas tiesīgais tieši atstumts no mantojuma, ievērojot Civillikuma 427.panta otrajā daļā norādītos nosacījumus, tad, lai iegūtu viņam pienākušos neatņemamo daļu, tam ir jāpastrīd testaments konkrētajā daļā un jānorāda neatņemamā daļas tiesīgā atstumšanas pamats.

Tiesības apstrīdēt testamentu mantojuma tiesību transmisijas kārtībā uz ieinteresēto personu mantiniekiem nepāriet. Mantojuma tiesību transmisija ir gadījumā, ja persona, kurai

²³ Jēdziens, neatraidāmais mantinieks, šobrīd ir grozīts. Pastāvošajā tiesiskajā regulējumā neatraidāmā mantinieka jēdziens ir aizstāts ar neatņemamās daļas tiesīgā jēdzienu. Civillikuma 423.panta pirmajā daļā ir definēts neatņemamās daļas tiesīgo uzskaitījums.

²⁴ Krauze R., Gencs Z. 1997, 180.lpp.

saskaņā ar Civillikuma 637.pantu ir tiesības apstrīdēt testamentu, nomirst vēl pirms iestājies termiņš testamenta apstrīdēšanai, tās mantinieki testamentu apstrīdēt vairs nevar. Institūts ir radies tāpēc, ka tiesība apstrīdēt testamentu ir personiska tiesība. Tās ir tās personas tiesības nevis pienākums. Tomēr testamenta apstrīdēšanas tiesību pāreja uz ieinteresētās personas mantinieku varētu būt pieļaujama kā izņēmums, ja aizskartas tiesiski-publiskās intereses, bet tās aizsargāt nespēja tiesīgā persona.²⁵ Šādu viedokli pauda senators Zigmants Gencs, savukārt Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija ar 2006.gada 11. septembra spriedumu apmierināja Varvaras M. prasībā pret Annu S. (Nr.CA – 0366-06) par testamenta atzīšanu par spēkā neesošu²⁶, jo testamenta sastādīšanas laikā slimoja ar garīgu slimību un nespēja saprast savas rīcības sekas. Tas apstiprināts ar tiesu psihiatriskās ekspertīzes slēdzieni. Procesa laikā mira sākotnējā prasītāja Olga J. procesā iestājās viņas mantiniece Varvara M. Tiesa noraidīja atbildētājas prasību šī iemesla dēļ izbeigt tiesvedību, un atzina, ka tiesības prasīt testamenta atzīšanu par spēkā neesošu nav personiska tiesība, un ka tā var pāriet mantojumā nākošajam mantiniekam. Autore piekrīt Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas spriedumā pastāvošajam uzskatam, jo var pastāvēt situācijas, kurās persona, kura ir tiesīga apstrīdēt testamentu ir izmantojusi savas tiesības, bet no viņas neatkarīgu iemeslu dēļ nespēj tās realizēt pilnīgi vai nespēj izmantot līdz galam, kā rezultātā tiesību realizēšanas jānodod citai personai. Līdz ar to, testamenta apstrīdēšana nevar tikt atzīta par tīri personisku tiesību, kuru realizēt nevar cita persona.

Personas, kuras tiesīgas apstrīdēt testamentu, ir tiesīgas to darīt tikai likumā noteiktajā kārtībā. Būtībā testaments jāapstrīd prasības kārtībā, ievērojot Civillikuma trešajā apakšnodaļā „Mantojuma prasība” noteikto. Atbilstoši Civillikuma 667.pantam, mantojuma prasību var celts katrs mantinieks, kurš aicināts mantot pēc likuma, testamentā vai līguma. Tas nozīmē, ka mantinieks, kam pieder mantojuma tiesība ar mantojuma prasību aizsargā savu mantojuma tiesību – tiesību iestāties mirušā mantisko attiecību kopībā. Atšķirības ir saskatāmas pie neatņemamās daļas tiesīgā institūta, kurš mantojuma prasību par neatņemamās daļas izdalīšanu neceļ. Neatņemamās daļas tiesīgajam ir tiesība izprasīt sev piekrītošo neatņemamo daļu, atbilstoši Civillikuma 788.pantam, bet šī prasība nav mantojuma prasība. Augstākās tiesas Senāts 27.03.2013. lietā Nr. SKC – 91/2013,²⁷ norādīja, ka neatraidāmais mantinieks (šobrīd - neatņemamās daļas tiesīgais) savu neatņemamo daļu var izprasīt tikai tad, ja viņš

²⁵ Krauze R., Gencs Z. 1997, 181.lpp.

²⁶ Augstākās tiesas 2007.gada oktobra Tiesu prakses vispārinājuma strīdos par mantojuma tiesībām, 18.p. Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas> 12.lpp. [aplūkots 24.03.2018]

²⁷ Augstākās tiesas Senāta 27.03.2013. spriedums lietā Nr. SKC – 91/2013, Pieejams <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/civillikums/otra-dala-mantojuma-tiesibas-382-840pants/sesta-nodala-mantojuma-pienemsana-un-iegusana-687-714pants?print=true> [aplūkots 10.05.2018.]

izteicis gribu pieņemt mantojumu to termiņu ietvaros, kas norādīti Civillikuma 693.pantā. Turklāt šajā pantā norādītos termiņus mantojuma pieņemšanai nevar atjaunot vai pagarināt. Ja neatņemamās daļas tiesīgais ir izteicis gribu mantojumu pieņemt likumā noteiktajā kārtībā, proti, viena gada laikā, tas nozīmē, ka viņš ir vēlējies mantojumu iegūt. Detalizētāku aprakstu par mantojuma prasības problemātiku autore šī pētījuma ietvaros vairs nesniegs, jo tas neatbilst izvirzītajam darba mērķim un ir atsevišķi pētāms temats.

Apkopojot visu iepriekš minēto, var secināt, ka autorei pieejamajā 1997.gada juridiskajā literatūrā paustais ieinteresēto personu uzskaitījums ir novecojis un neatbilst šobrīd pastāvošajam tiesiskajam regulējumam. Juridiskajā literatūra paustās atziņas ir pretrunā ar pastāvošo tiesu praksi, attiecība uz mantojuma tiesību transmisijas piemērošanu testamentā apstrīdēšanas sakarā. Autore piekrīt tiesu praksē paustajām atziņām, jo tiesības apstrīdēt testamentu nav tīri personiska tiesība, to var realizēt arī cita persona. Šajā gadījumā jāievēro prasības noilguma termiņi, mantojuma atstājēja noteiktie vai uzaicinājuma sludinājumā noteiktie mantojuma pieņemšanas termiņi. Notariālajā procesā notārs ievēro testamentā atstājēja norādīto termiņu mantojuma pieņemšanai, bet, ja testamentā sastādītājs nav tādu noteicis, tad zvērināts notārs to nosaka pēc saviem ieskatiem. Lai apstrīdētu mantojumu ir jāceļ mantojuma prasība, atbilstoši Civillikuma 667.pantam. Neatņemamās daļas tiesīgais, neatņemamo daļu ir tiesīgs izprasīt, neceļot mantojuma prasību. Tātad neatņemamās daļas tiesīgajiem savas daļas izprasīšanai pastāv cits prasības priekšmets un pamats.

1.3. Testamenta apstrīdēšanas daļā un pilnā apmērā izpratne

Ieinteresētās personas ir tiesīgas testamentu apstrīdēt pilnā apmērā un daļā. Tas ir atkarīgs no katras personas interesēm un tā, cik ļoti testaments aizskar personas tiesības. Ja prasība celta, lai atzītu par spēkā neesošu kādu daļu testamentā, kurā pārkāptas prasības cēlāja tiesības, tad tas neattieksies uz citām ieinteresētajām personām, kuras prasību nav cēlušas, bet ja ar prasību apstrīdēta testamentā spēkā esamība pilnā apmērā, tad tas attiecas arī uz citām ieinteresētām personām.²⁸

Pēc ierastās prakses, pielietojot Civillikuma 1415.pantu, testamentā apstrīdēšana daļā ir kāda konkrēta punkta, nosacījuma vai uzlikuma apstrīdēšana, kad neapstrīd visa testamentā juridisko spēku, bet tikai konkrēti kādu daļu. Savukārt pilnā apjomā apstrīdot testamentu, apstrīd testamentā sastādīšanas atbilstību likuma normām.

No Civillikuma 784.panta izriet, ka testaments visā tā sastāvā vai atsevišķās daļās, vai nu no paša sākuma var nebūt spēkā, vai arī zaudēt spēku vēlāk. Civillikuma 786.pants norāda

²⁸ Krauze R., Gencs Z. 1997, 217.lpp.

gadījumus, kuriem iestājoties, ieinteresētās personas var prasīt atzīt testamentu par spēkā neesošu visā tā sastāvā vai atsevišķās daļās:

1. kad mantojuma atstājējs nav bijis spējīgs taisīt testamentu;
2. kad testamentu taisot nav ievērota noteikta forma;
3. kad testamenta taisīšana panākta ar spaidiem vai viltu, vai maldību.

Par pamatu testamenta apstrīdēšanu pilnā apmērā ir atzīstami gadījumi, kad testatoram trūkst spējas taisīt testamentu, testamenta formas pārkāpums, kā arī viltus, maldības, spaidu un viltojuma gadījumā. Savukārt testamenta apstrīdēšana daļā tiks apskatīts viens pamats, t.i., atstumšana no mantojuma, atbilstoši Civillikuma 427.pantam.

Ņemot vērā, ka par testatora rīcībspējas un gribas defektu gadījumiem autore izklāstīs turpmākajās nodaļās, tad šajā nodaļā tie netiks apskatīti. Šajā nodaļā autore sniegs ieskatu par testamenta apstrīdēšanas izpratni pilnā apmērā un testamenta apstrīdēšanu daļā.

Likumdevējs ir izdalījis divas testamenta formas, publiskus un privātus testamentus (Civillikuma 432.pants). Atbilstoši Civillikuma 433.pantam, publiskus testamentus taisa pie notāra vai bāriņtiesā. Ja testators īsteno šo testamenta formu, tad ieinteresētās personas izteikt šaubas par publiska testamenta īstumu nevar, pret šādu testamentu var celt tikai viltojuma strīdu.

Civillikuma 446. pants nosaka, ka privāts testaments taisāms rakstiski, mantojuma atstājējam pašrocīgi visu testamentu uzrakstot un parakstot. Lai privāts testaments stātos spēkā, tam jāatbilst Civillikuma 446.pantā minētajām prasībām. Šādu testamentu vēl sauc arī par hologrāfisko testamentu. Ja testaments sastādīts atbilstoši Civillikuma redakcijai, kas bija spēkā esoša līdz 2014.gada 30. jūnijam, bet mantojums atklājies un testaments nolasīts pie Civillikuma šobrīd pastāvošās redakcijas, tad šāds testaments var stāties spēkā. Tas ir iespējams pamatojoties uz likuma „Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937.gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību” 30.pantā noteikto, proti, privāts testaments, kas taisīts Civillikuma 446., 447., 448., 449. un 450.pantā noteiktajā kārtībā, tiek atzīts par stājušos likumīgā spēkā, ja tas atbilst tiem Civillikuma noteikumiem, kuri bija spēkā tā taisīšanas laikā.²⁹

Ņemot vērā, ka testamenta forma nav autores pētījuma mērķis, un ir atsevišķs pētījuma objekts, tad sīkāku analīzi par testamenta formas pārkāpumu kā pamatu testamenta apstrīdēšanai visā sastāvā autore nesniegs.

²⁹ Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937.gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību: LV likums. Pieņemts 07.07.1992.

Atstumšana no mantojuma ir viens no biežākajiem pamatiem testamenta apstrīdēšanai daļā. Civillikuma 427.pants paredz: ar atstumšanu no mantojuma jāsaprot rīkojuma nāves gadījumam izteiktā griba, lai tas, kam ir tiesība mantot pēc likuma, nekļūst par mantinieku.

Līdz ar to, atstumšana no mantojuma primāri ietekmē likumiskos mantiniekus. Neatņemamās daļas tiesīgos likums cenšas pasargāt, tomēr pastāv iespējas testatoram atstumt no mantojuma arī viņus. Tiesību zinātne izdala divus atstumšanas veidus: tiešo un netiešo. Tiešās atstumšanas gadījums ir regulēts Civillikuma 427.panta otrajā daļā, kas nosaka, ka neatņemamās daļas tiesīgos var atstumt no neatņemamās daļas vienīgi aiz likumā paredzētiem un rīkojumā nāves gadījumam tieši norādītiem patiesībai atbilstošiem iemesliem. Šie gadījumi ir regulēti Civillikuma 428.-431.pantos. Tā, piemēram, Rīgas pilsētas Vidzemes priekšpilsētas tiesa 2007.gada 8.februārī izskatīja Jevgēnija J. prasību lietā Nr. C-0281-07, par testamenta atzīšanu par spēkā neesošu³⁰, jo netika ievērota testamenta forma. Prasības par testamenta formas neatbilstībām tika noraidīta. Tai pašā laikā atzīta par spēkā neesošu neatraidāmā mantinieka atstumšanu no mantojuma. Atstumšana testamentā tika formulēta kā: „testators savu mazdēlu nav redzējis 10 gadus”. Tiesas ieskatā šāds formulējums nav atbilstošs Civillikuma 428.panta paredzētajiem atstumšanas likumīgajiem iemesliem. Savukārt netieša atstumšana ir raksturojama, ka „aizmiršana” neatņemamās daļas tiesīgo ierakstīt testamentā. Pie netiešas atstumšanas neatņemamās daļas tiesīgais ir tiesīgs izprasīt neatņemamo daļu, savukārt pie tiešās atstumšanas personai ir jāceļ prasība, kas nav mantojuma prasība, tiesā par neatņemamās daļas izdalīšanu un atstumšanas pamatojuma atzīšanu par neatbilstošu likumam. Ja atstumj likumiskos mantiniekus, kuri nav neatņemamās daļas tiesīgie, tad testators ir tiesīgs nenorādīt iemeslus, kāpēc tieši šie mantinieki ir atstumti.

Līdz ar to autore ir apskatījusi testamenta jēdzienu un tā apstrīdēšanas noteikumus, un var secināt, ka testaments ir vienpusējs pēdējais gribas rīkojums, ko var grozīt, atcelt, un citādi pārveidot. Testaments ir vienpusējs tiesisks darījums, uz kuru, atbilstoši Civillikuma 6.pantam, ir attiecināmi saistību, lietu, kā arī ģimenes tiesības. Testamenta pamatpazīmju neesamība ir pamats atzīt testamentu par apstrīdamu. Ieinteresēto personu loks, kuras ir tiesīgas apstrīdēt testamentu ir samērā plašs. Šobrīd pastāvošais izpratne par personām, kuras ir tiesīgas apstrīdēt testamentu nesakrīt ar autorei pieejamo juridisko literatūru. Autore var secināt, ka pastāv pretrunas starp juridisko literatūru un tiesu praksi par mantojumu tiesību transmisiju personisko dabu. Testamenta apstrīdēšanas daļa viens no pamatiem ir atstumšana no mantojuma. Pilnā apjoma apstrīdēšana ir gadījumos, kad testatoram trūkst spējas taisīt

³⁰ Augstākās tiesas 2007.gada oktobra Tiesu prakses vispārinājuma strīdos par mantojuma tiesībām, Pieejams: <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/civiltiesibas> 13.lpp. [aplūkots 09.03.2018].

testamentu, kad nav ievērota forma, kad testamenta taisīšana ir panākta ar gribas trūkumiem, kā arī viltojums. Turpmāk autore skatīs testamenta apstrīdēšanu saistībā ar rīcībspējas ierobežojumiem un gribas defekta gadījumā.

2. Testamenta apstrīdēšana gribas trūkuma gadījumos

Testamenta apstrīdēšana gribas trūkuma gadījumā ir viens no testamenta apstrīdēšanas pamatiem pilnā apmērā. Autore darba pirmajā nodaļā, apskatot testamenta jēdzienu, secināja, ka griba ir viena no testamenta kā vienpusēja tiesiska darījuma pamatelementiem. Ņemot vērā, ka testaments ir tiesību subjekta gribas akts, gribas izteikums ir atzīstams par testamenta kā tiesiska darījuma kodolu un pašu būtiskāko sastāvdaļu.³¹ Autores ieskatā, tieši tādēļ gribas defektiem ir nozīmīga loma testamenta apstrīdēšanas gadījumā.

Testamentam jāpauž mantojuma atstājēja patiesā griba. Autore pirmajā nodaļā norādīja atsauci uz Civillikuma 6. pantu, kurš nosaka, ka saistību tiesību vispārējie noteikumi attiecīgi piemērojami arī ģimenes mantojuma un lietu tiesībām. Tātad gadījumos, kad testamenta sastādītāja griba tomēr tiek izteikta ar defektiem, testamentu ir iespējams apstrīdēt tiesā, pamatojoties uz CL 1441.-1468.panta noteikumiem.

Civillikuma 463. pants, nosaka, ka testamenta saturam jāizteic mantojuma atstājēja patiesā griba. Testaments taisāms bez spaidiem, maldības vai viltus. Gribas izteikums ir ārējs apliecinājums tam, ka darījuma dalībnieks vēlas panākt darījumam raksturīgo tiesisko segu iestāšanos.³² Atbilstoši Civillikuma 1427.pantam, kamēr griba vēl nav izteikta, tai nav nekāda tiesiska spēka. Lai tiesisku darījumu varētu uzskatīt par notikušu saskaņā ar likumu var būt nepieciešama trešo personu līdzdarbība vai arī reālakts (faktiska rīcība, kurai ir tiesiskas sekas). Trešo personu līdzdarbība parasti izpaužas kā likumā noteikto obligāto privātpersonu, valsts iestāžu vai citu likumā pilnvarotu subjektu piedalīšanās darījuma noslēgšanas norisē.³³ Testamenta sastādīšanas gadījumā šāda personu līdzdarbība ir saskatāma pie publiska testamenta sastādīšanas. Atbilstoši Civillikuma 433.pantam, publiskus testamentus taisa pie notāra vai bāriņtiesas. Līdz ar to, lai testaments iegūtu publiska testamentu formu ir nepieciešams to sastādīt ar šajā likuma normā noteikto subjektu līdzdarbību.

Prof. V. Bukovskis norāda, ka nav svarīgi, kas ir viltnieks. To var papildināt, ka nav svarīgi, kas arī ir pielietojis draudus un kas maldības cēlonis. Visos tamlīdzīgos gadījumos atzīstams, ka testatora griba nav izteikta brīvi, un šāds testaments nevar stāties spēkā.³⁴ Civillikuma 465.pants nosaka, ka par mantojuma atstājēja nodomu nav nekādu šaubu, tad testaments nezaudē spēku tādēļ, ka testators maldījies nosaukumā vai aprakstā vai ka persona vai lietā norādītā īpašības vēlāk izzudusi. Šī panta formulējums norāda uz to, ka formālu iemeslu dēļ testamentu nevajadzētu apstrīdēt. Likums pieļauj, ka testators rakstot testamentu

³¹ Balodis K.,2007, 152.lpp

³² Ibid.

³³ Ibid.

³⁴ Krauze R. Mantojuma tiesības. 2. Papildinātais izdevums. Rīgā: KIF „Biznesa komplekss”, 1997, 83.lpp.

var maldīties kādā nosaukumā vai aprakstā, var kļūdīties kādā īpašībā, kas piemīt kādai personai vai lietai. Šo apgalvojumu var ilustrēt šāds piemērs: testators novēlējis legatāram Purvīša gleznu „Pavasara plūdi”, bet izrādās, ka gleznas ar šādu nosaukumu mantojuma masā nemaz nav, bet ir domāta cita, kurai nosaukums ir cits, bet gleznā atainots pavasara skats, atkusnis. Noskaidrojot, ka citas gleznas testatoram nav bijis, tiesa, atzīstot testamentu par spēkā stājušos, var norādīt uz kļūdu testamentā un labot to.³⁵ Līdz ar to, var secināt, ka testatora civiltiesiski pieļautās kļūdas nav pamats, lai testamentu apstrīdētu. Tulkojot testamentu kā tiesisku darījumu, ir jābūt saprotamam tā jēgai un mērķim. Šajā gadījumā jāpiemin arī tas, ka testatora dzīves laikā pastāvoša uztvere un izpratne par lietām var atšķirties no mantinieku uztveres. Līdzīgi kā ilustrētajā piemērā testatoram gleznas nosaukumu asociējas ar tajā attēloto attēlu. Asociāciju vadīts testators arī uzskatīja, ka tāds ir gleznas nosaukums un iekļāva to testamentā ar tādu nosaukumu. Ilustrētajā piemērā mantojuma lietas veda tiesa, taču kopš 2003.gada mantojuma lietas ir nodotas notāru kompetencē. Šobrīd mantojuma lietas vešanas procesuālā kārtība ir atbilstoša Notariāta likuma normām.³⁶

Civillikuma 465.pants ir materiāltiesisks, kurš neparedz procesuālo noregulējumu. Pie pastāvošās kārtības mantojumu lietu vedējiem - zvērinātiem notāriem, Notariāta likums neuzliek par pienākumu norādīt kļūdas privātā testamentā un labot tās. Līdz ar to, notārs šādu funkciju neveic un testamentā ietverto jēdzienu tulkojums tiek atstāts tiesas izskatīšanas kompetencē.

Citā gadījumā mantojuma atstājējs M. ar testamentu bija novēlējis visu savu mantu sievai M., norādot arī, ka viņa ir laulātais. Testaments tika sastādīts kā privilīģēts (privāts) (uz testamenta sastādīšanas brīdi šāda testamentā forma ir atbilstoša likuma nosacījumiem) testaments. Mantojumam atklājoties, laulība bija šķirta, tātad testamentārā mantiniece M. vairs nebija laulātais. Tiesa atzina, ka tas nebūtu par pamatu, lai testamentu uzskatītu par spēkā neesošu, kā arī tas atbilda tajā laikā spēkā esošajiem Civillikuma 465. panta noteikumiem. Bija arī iebildums, ka nav ievērota testamentā forma, jo testaments taisīts kā privilīģēts testaments bez lieciniekiem, bet testamentārais mantinieks nav laulātais mantojuma atklāšanās brīdī. Kā jau norādīts augstāk, testamentā taisīšanas brīdī visas formas prasības bija ievērotas un tas, ka testamentārā mantinieka īpašība (sastāvēšana laulībā) mainījies, nav par pamatu testamentā apstrīdēšanai nedz pēc satura, nedz pēc formas.³⁷ Autore nepiekrīt tiesas atzinumam, jo uz mantojuma atklāšanas brīdi tāds mantinieks neeksistēja. Testators savu mantu novēlēja M, ar nosacījumu, ka viņa ir laulātā. No tā var secināt, ka

³⁵ Krauze R. 1997,83.lpp.

³⁶ Notariāta likums: LV likums. Pieņemts. 01.06.1993.

³⁷ Ibid.

priekšnoteikums mantojuma iegūšanai ir pastāvošā laulībā un laulāto attiecības, lai gan Civillikuma 465. pantā lietotais termins „īpašība” ir tulkojams plaši, tad šajā gadījumā, īpašības pazušana (sastāvēšana laulībā) ir ietekmējusi patieso testatora gribu, šāds testaments, autore sprāt, nevar tikt atzīts par spēkā esošu.

Vēl plašāk testamenta spēku interpretē Civillikuma 466. pants, paredzot, ka arī tas, ka īstenībai neatbilst testamenta taisīšanas iemesliem, ko norādījis pats mantojuma atstājējs, vēl nav pamats, lai testaments nestātos spēkā. Ir prasīts vienīgi, ka tikai tad, ja ir pierādīts, ka bez šī iemesla mantojuma atstājējs nemaz nebūtu taisījis testamentu vai nebūtu devis testamentā minēto rīkojumu, testaments atzīstams par spēkā neesošu.³⁸

Šo apgalvojumu autore ilustrē ar šādu piemēru. Testators S. savā testamentā norāda, ka viņš novēl visu savu mantu dēlam, jo pēdējais esot paklausījis viņa padomam stāties laulībā ar zināmu personu V.³⁹ Mantojumam atklājoties tika noskaidrots, ka dēls bija devis tikai solījumu stāties laulībā (saderināšanās), bet pēc tam šo solījumu atsaucis. Līdz ar to, atzīstams par pierādītu un to var secināt no testamenta satura, ka pretējā gadījumā šāds testaments nemaz nebūtu taisīts, tādēļ tas atzīstams par spēkā neesošu. No šī var secināt, ka testatoram sava griba un nodoms testamentā ir jānorāda samērā precīzi, lai pēc mantojuma atklāšanās nepastāvētu interpretācijas iespējas. Neprecīzi formulēti testamenti ir grūti īstenojami, jo nav skaidrs testatora mērķis testamentu taisot.

Autore sniedza ieskatu gribas izteikuma nozīmei tulkojot testamentu pēc tā satura. Autore var secināt, ka patiesa griba ir viens no testamenta elementiem, bez kura nav iespējama testamenta spēkā esība. Tulkojot testamentu kā tiesisku darījumu, ir jābūt saprotamai tā jēgai un mērķim. Formālu iemeslu, pārrakstīšanās vai kļūdu dēļ testamentu apstrīdēt nevar. Notariālais process nepieļauj kļūdu labošanu testamentā un ietverto jēdzienu iztulkošanu. Līdz ar to ir saskatāmas pretrunas starp procesuālajām un materiāltiesiskajām normām. Ja testators sastādot testamentu ir būtiski maldījies aprakstot kādu lietu vai personu, un rodas šaubas par testatora nodomu, ir nepieciešams celt prasību tiesā, ar kuru tiktu noskaidrota testatora patiesā griba. Civillikuma 465.pantā ietvertais jēdziens „īpašība” ir tulkojams plaši, tomēr jāievēro testatora patiesā griba. No testatora patiesās gribas nav pieļaujamas atkāpes.

Turpmākajās apakšnodaļās autore sniegs ieskatu gribas defektu, viltus, maldība un spaidu ietekmi uz testamenta spēkā stāšanos.

2.1. Viltus

Civillikuma 1459.pants nosaka, ka viltus ir otras personas prettiesīgs maldinājums, lai piedabūtu viņu izdarīt viņas interesēm pretēju darbību vai atturēties no tās. Tas nozīme, ka

³⁸ Krauze R. 1997, 84.lpp.

³⁹ Ibid.

viltus gadījumā viena persona nevardarbīgā, bet prettiesiskā veidā pamudina otru personu noslēgt tiesisku darījumu. Viltu raksturo tas, ka pieviltā persona viltu neapzinās. Viltus var izpausties, piemēram, elementāros melos, nepilnīgas informācijas sniegšanā darījuma partnerim vai pat krāpšanās, kas veido noziedzīga nodarījuma sastāvu.⁴⁰

Civillikuma 1460. pants nosaka, ka persona nav atzīstama par pieviltu, ja viltu varēja viegli noskārst, savukārt tas atstāts tiesas izvērtējumam.⁴¹ Viltus var izpausties gan kā nepatiesu ziņu sniegšana, gan arī darījuma būtisku, patiesībai atbilstošu faktu noklusēšana. Nepatiesu ziņu apzināta sniegšana neapšaubāmi ir vērtējama kā prettiesisks maldinājums.⁴²

Vienpusējiem tiesiskiem darījumiem ir saskatāmas atšķirības viltus izpausmē no daudzpusējiem darījumiem. Šajā gadījumā maldinātājs ir nevis darījuma partneris, jo vienpusējā darījumā tāda vispār nav, bet gan persona, kas ir ieinteresēta, lai nepatiesu ziņu sniegšana vai patiesu faktu noklusēšanas rezultātā tiktu izdarīts attiecīgais vienpusējais tiesiskais darījums. Testamenta gadījumā šāda ieinteresētā persona varētu būt kāds no potenciālajiem mantiniekiem. Norādes uz viltu kā testamenta taisīšanas iespējamo iemeslu atrodas ne tikai saistību tiesību daļā, bet arī mantojuma tiesību daļas normās.⁴³ Saskaņā ar Civillikuma 463. panta 2. teikumu testaments taisāms bez spaidiem, maldības vai viltus. Savukārt Civillikuma 786.panta trešā daļa nosaka, ka iespējams jau pēc testatora nāves atzīt par spēka neesošu testamentu, kura taisīšana panākta ar viltu.

Lai atzītu viltu Civillikuma 1459.panta izpratnē, ir obligāti jākonstatē viltus priekšnoteikumi:

1. maldinājums;
2. cēloņsakarība starp maldinājumu un pieviltās personas gribas izteikumu;
3. maldinājuma prettiesiskums;
4. tīšs maldinājums.

Ja kāds no viltus priekšnoteikumiem nepastāv, tad nav arī viltus un maldinātajai personai nav nekādu no viltus izrietošu prasījumu.⁴⁴

Atšifrējot augstāk minētās pazīmes, var konstatēt, ka maldinājums ir nepatiesu ziņu sniegšana vai patiesu faktu noklusēšana, ko persona veic attiecībā pret otru personu. Cēloņsakarība nozīmē to, ka maldinājumam bija izšķirošais iemesls uz darījuma noslēgšanu

⁴⁰ Balodis K. 2007, 266.lpp

⁴¹ Torgāns K. Komentārs Civillikuma 1409.pantam. Grām.: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības. Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīgā. Mans īpašums, 1998.55.lpp.

⁴² Ibid.268.lpp.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Ibid. 269.lpp.

vērtā gribas izteikuma izdarīšanai. Maldinātāja vaina ļauna nolūka veidā ir viltus priekšnoteikums, kaut gan Civillikumā tas nav minēts.

Ja viltus ir bijis iemesls tiesiska darījuma noslēgšanai, tad pieviltā persona var darījumu apstrīdēt. Civillikuma 1461.panta 1. teikumā paredzētās tiesības prasīt darījuma atcelšanu nozīmē tiesības darījumu apstrīdēt.⁴⁵

Viltu kā iemeslu testamenta apstrīdēšanai ir analizējis Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāts 2015.gada 27.janvāra spriedumā lietā Nr. SKC - 370 par testamenta atzīšanu par spēkā neesošu.⁴⁶ Augstākā tiesa atzina, ka testaments nevar būt spēkā, ja tiesa nav ieguvusi pārliecību, ka tas izsaka mantojuma atstājēja pēdējo gribu (Civillikuma 445.pants). Lietas faktiskie apstākļi bija šādi: J.B. atraitne S.B. 1998.gada 1.decembrī iesniegusi Latgales priekšpilsētas tiesā pieteikumu par viņas apstiprināšanu mantojuma tiesībās uz J.B. atstāto mantojumu.

D.Ž. 1999.gadā 3.martā iesniegusi Rīgas Latgales priekšpilsētas tiesā pieteikumu par J.B. privātā testamenta, kas sastādīts 1998.gada 28.septembrī, atzīšanu par likumīgā spēkā stājušos.

2000.gada 26.jūnijā S.B. cēlusi tiesā prasību pret D.Ž. par 1998.gada 28.septembra testamenta atzīšanu par spēkā neesošu. Prasītāja norādījusi, ka testaments neatbilst Civillikuma 447., 448. panta noteikumiem, un ka viņai bija pamatotas šaubas par testamenta īstumu, jo tajā paustā griba ir pretrunā ar mantojuma atstājēja patieso pirmsnāves gribu, tātad pastāv iespēja, ka testators, ja arī parakstījis testamentu, darījis to viltus vai spaidu ietekmē. Ar Rīgas Latgales priekšpilsētas tiesas 2004.gada 15.jūnijā spriedumu prasība apmierināta

Izskatījusi lietu sakarā ar atbildētāja apelācijas sūdzību, Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģija 2005.gada 27.janvārī nosprieda prasību apmierināt – atzīt par spēkā neesošu J.B. testamentu.

Balstoties uz ekspertīžu atzinumu, liecinieku V.P., V.J.,I.D.,J.S.,B.K.,S.D. liecību, kā arī atbildētāja D.Ž. paskaidrojumu, tiesa secināja, ka nav konstatēta J.B. brīvā un patiesā griba ar testamentu visu mantu novēlēt atbildētājam, kā arī, ka testamenta liecinieki nav ticami. Sūdzība pamatota ar to, ka tiesa, apmierinot prasību, nav piemērojusi to materiālo tiesību normu, kuru vajadzēja piemērot, proti, lai atzītu testamentu par spēkā neesošu, tiesai vajadzēja vadīties (tā sūdzības tekstā) no Civillikuma 786.panta, taču tiesa to nav piemērojusi. Tā kā neviens no šajā pantā minētajiem testamenta atzīšanas par spēkā neesošiem pamatiem lietā netika

⁴⁵ Balodis K. 2007, 270.lpp.

⁴⁶ Augstākās tiesas 15.06.2005. spriedums lietā Nr.SKC-370, Pieejams: at.gov.lv/downloadlawfile/3549 [aplūkots 18.03.2018].

konstatēts, un tiesa šādus apstākļus nebija atzinusi par pierādītiem, apelācijas instances tiesai nebija tiesiska pamata apstrīdēto J.B. testamentu atzīt par spēkā neesošu.

Papildus minētajiem argumentiem D.Ž. atsaukusies uz Latvijas Republikas Satversmes 92.pantu un Eiropas Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas 6. panta pārkāpumiem.

Spriedumā ir atsauce uz materiālām tiesību normām, uz kurām pamatojoties, prasība apmierināta. Proti, tiesa, balstoties uz pierādījumu novērtējumu to kopumā un savstarpējā sakarībā, atzinusi, ka, izspriežot lietu, nav iegūta pārliecība par J.B. pareizi izteiktu pēdējo gribu apstrīdētajā privātajā testamentā un par pieaicināto liecinieku ticamību. Tādejādi Civillietu tiesas kolēģija konstatējusi apstākļus, kas Civillikuma 445., 446.,447., panta izpratnē ir pamats atzīšanai testamentu par spēkā neesošu. Senāts uzskatīja, ka no sprieduma motīvu daļas satura izrieta nepārprotams tiesas secinājums, kuram atbilstoši apstrīdētais testaments atzīts par spēkā neesošu likuma noteiktās formas trūkuma dēļ. Senāts noraidīja, kā nepamatotus kasācijas sūdzības motīvus. Senāts norādīja, ka pietiek, ja dzīvi palikuši liecinieki atzīst savus parakstus. Rodoties strīdam par testamenta spēkā esamību, tiesai, lai noskaidrotu, vai testamentā pareizi izteikta testatora pēdējā griba, ir pienākums pārbaudīt ar testamentu taisīšanu saistītos apstākļus, kā arī novērtēt liecību ticamību, ko apelācijas instances tiesa konkrētā gadījumā izdarījusi. Tāpat tiesa norādīja, ka kasatore nav ņēmusi vērā vienu no pierādījumu vērtēšanas kritērijiem - pierādījumu objektivitāti.

Lai izpildītu Civillikuma 445.panta prasības un iegūtu pārliecību, ka privātā testamentā izteikta mantojuma atstājēja pēdējā griba, Civillietu tiesas kolēģija, vērtējot testamentu atbilstību likuma noteiktajai formai, pamatoti atkāpās no vispārējā Civilprocesa likuma 93.panta pirmajā daļā ietvertā principa un uzdevusi testamentārajai mantiniecei iesniegt pierādījumus, kuri pierāda, ka testamentā ir iekļauta testatora patiesā griba. Tas nenozīmē, ka tiesa S.B. pilnīgi atbrīvojusi no pierādīšanas pienākuma, jo spriedumā izdarītie secinājumi balstīti uz liecinieku, kuri nopratināti saskaņā ar prasītājas lūgumu, liecībām, kā arī citiem novērtētiem pierādījumiem. Rezumējot Senāts atzina– kasācijas sūdzības apmierināšanai nav pamata.

No šī piemēra var secināt, ka noskaidrojot gribas īstumu testamentā ir jāņem vērā arī apstākļi kādos testaments ir sastādīts. Ir jāvērtē, vai šie apstākļi, kuru vadīts testators sastāda testamentu, ir ar gribas defektu pazīmēm, vai tomēr ir testatora paša brīva griba. Ja pie vieniem apstākļiem testamentu taisīšanas fakts ir sastādīts trešo personu ietekmes rezultātā, tad pie citiem, piedaloties trešajām personām, tomēr nav atzīstams, ka tas kaut kādā veidā ir ietekmējis pašu testatoru. Likumdevējs šo vērtēšanas pienākumu ir uzticējis „saprātīgai,

neitrālai un objektīvai trešais personai”⁴⁷ – tiesai. Autores ieskatā, būtu ieteicams tiesai spriedumā kā vērtēšanas kritērijus ietvert apstākļus kādos testaments sastādīts, kā arī vērtēt trešo personu ietekmi pie testamenta sastādīšanas. Šādu papildkritēriju noteikšana veicinātu testatora patiesās gribas noskaidrošanu, kā arī palīdzētu pareizi piemērot un īstenot testamentā atspoguļotos testatora nodomus un nosacījumus. Papildkritēriju ieviešana tiesas spriešanas procesā varētu palīdzēt personai izprast to nozīmi un būtību un radīt saistošu pienākumu šos kritērijus ievērot arī pie testamenta sastādīšanas, kas savukārt samazinātu testamentu skaitu, kas ir sastādīti ar gribas defektu.

2.2. Maldība

Maldība plašākā nozīmē ir jebkurš kļūdainis priekšstats pa objektīvo īstenību. Civillikumā noteiktajos gadījumos maldība ir gribas trūkums, kas izraisa darījuma absolūtu spēkā neesamību.⁴⁸ Civillikuma 1441.pants nosaka maldības legāļdefinīciju, maldība var rasties vai nu no tā, ka pavisam trūkst ziņu, vai ka ir tikai nepietiekošas ziņas par kādiem faktiskajiem apstākļiem – faktiskā maldība – vai kādām tiesiskām normām – tiesiska maldība. Civiltiesiskā izpratnē maldība ir personas apziņā izveidojies kļūdainis priekšstats par objektīvo īstenību, kura ietekmē persona izdara savām patiesajām interesēm neatbilstošu gribas izteikumu. Civillikuma 1443.pants, nosaka, ka maldība rodas „savā pašā darbībā”, respektīvi, maldības rašanās ir paša gribas izteikuma izdarītajās darbības vai domu gaitas sekas.⁴⁹

Jau iepriekš minētajā Civillikuma 1441.pantā likumdevējs ir nošķīris divus maldības veidus tiesisko maldību un faktisko. Faktiskā maldība ir maldība par kādiem faktiskajiem apstākļiem, bet tiesiska maldība par tiesību normu jēgu un nozīmi. Civillikuma 1442.pants nosaka, ka faktiskā maldība darbības izdarītājam nekaitē, ja vien tā nav notikusi viņa paša neuzmanības dēļ.⁵⁰ Tiesību doktrīna izšķir maldības dalījuma veidu: svarīga maldība un nesvarīga maldība. Tikai svarīga maldība rada tiesiskas sekas: testamenta atzīšanu par spēkā neesošu. Kā izriet no Civillikuma 1441.-1445.panta, tad maldība izraisa darījuma spēkā neesamību tikai tad, ja tā ir, pirmkārt, faktiskā, otrkārt, atvainojama un, treškārt, svarīga.

Tātad autore var secināt, ka tiesiskas sekas, kas izpaužas kā darījuma spēkā neesamība, var radīt tikai faktiskā maldība, nevis tiesiska maldība. To pierāda visiem zināms princips, ka likuma nezināšana neatbrīvo no atbildības, līdz ar to, neviens nevar atsaukties uz to, ka nezin likumu. Līdz ar to, ja testators ir kļūdījies, par faktiskajiem apstākļiem sastādot testamentu, tad testamentārais mantinieks, to pierādot, var testamentu apstrīdēt un atzīt par spēkā neesošu. Testatora kļūdīšanās faktiskajos apstākļos ir jāvērtē kopsakarā ar Civillikuma 465.pantu, jo

⁴⁷ Osis.M. Civiltiesiska līguma objektīvā interpretācijas metode . Jurista vārds, 2008, Nr.45. 12.lpp.

⁴⁸ Balodis K. 2007, 251.lpp

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid. 252.lpp

tas nosaka, ja par mantojuma atstājēja nodomu nav nekādu šaubu, tad testaments nezaudē spēku, tādēļ ka testators maldījies nosaukumā vai aprakstā. Līdz ar to, tiesai ir jātulko testaments ievērojot Civillikuma 1441. pantā noteikto, saistot to ar Civillikuma 465.pantu. Tulkojot testamentu ir jāievēro arī Civillikuma 1504.– 1510.panti.

Saskaņā ar Civillikuma 1504. pantu no darījumā lietotiem vārdiem var atkāpties arī tad, ja 1) pierāda tādu gribas defektu, kas darījumu padara par spēkā neesošu; 2) konstatē vārdiskās jēgas atšķirīgu nodomu. Tas nozīmē, ka kolīdz rodas aizdomas par gribas defektu, iztulkošanas process jāpārtrauc un jāpievēršas maldības, viltus vai spaidu institūtu pielietošanai. Ja tiesa secina, ka darījums gribas defektu dēļ nav spēkā, tad iztulkošanas procesu neatjauno, jo nav jēgas iztulkot to, kas zaudējis spēku. Turpretim tiesa var atzīt, ka gribas defekts gan ir bijis, bet nav tik būtisks, lai darījums zaudētu spēku. Tādi var būt gadījumi, kad pielaista neatvainojama maldība (Civillikuma 1442., 1443.pants) vai atvainojama, bet nesvarīga maldība, piemēram, kļūdoties lietu apzīmējumā. Šādos gadījumos atjaunojas vajadzība darījumu iztulkot, taču turpmāk piemērojamās darbības Civillikuma darbības ir pretrunīgas. Abos maldības gadījumos tiesa ir nonākusi pie secinājuma, ja griba tiešām nesaskan ar darījumā izteikto, tomēr gribas defekts nav pietiekams, lai darījumu vai kādu nosacījumu atzītu par spēkā neesošu: jāaizsargā gribas izteikuma adresāta paļāvība.⁵¹

Līdz ar to, autore var secināt, gadījumos, kad gribas defekts nav pietiekams, lai testaments vai kāds tā nosacījums zaudētu spēku, tad primāri jāaizsargā, tās personas paļāvība, kam griba adresēta – testamentārā mantinieka. Autores ieskatā testamentā mērķa un jēgas tulkošanai maldības gadījumā būtu nepieciešams ieviest tā saucamo saprātīgās personas kritērija prezumpciju, kas pašlaik Civillikumā nav iekļauta.⁵² Ņemot vērā, ka maldība ir paša darījuma dalībnieka nepareizs, īstenībai neatbilstošs priekšstats par darījuma apstākļiem, un ja tiesa ir konstatējusi neatvainojamu vai atvainojamu, bet nesvarīgu maldību, tad tālāku tulkojumu būtu jāatstāj gribas adresātam, kā saprātīgi domājošai personai, tulkojot pēc tās nozīmēs, kādu vajadzēja uztvert testatoram, ja tas nebūtu pieļāvis maldību, bet ja to nav iespējams noskaidrot, tad pēc gribas adresāta uztveres par pastāvošo lietu kārtību, protams, ņemot vērā lietas apstākļus.

Arvalstu civiltiesībās ir sastopama dažāda pieeja maldības gadījumu risināšanai. Piemēram, Vācijas Federatīvās Republikas (turpmāk tekstā – VFR) Civillikums BGB (*Bürgerlichen Gesetzbuches*)⁵³ 119.paragrāfa pirmajā daļā ir norādīts, ka persona, kas gribas izteikuma izdarīšanā ir maldījiesies par gribas izteikuma saturu vai vispār negribēja izdarīt

⁵¹ Danovskis E. Līgumu iztulkošana. Jurista Vārds, 2007, Nr. 34. 9.lpp.

⁵² Danovskis E. 2007, 9.lpp.

⁵³ Bürgerlichen Gesetzbuches [Vācijas Civillikums]. Pieejams: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/index.html [aplūkots 27.03.2018] citēts pēc: Balodis K. 2007, 253.lpp

attiecīgā satura gribas izteikumu, var gribas izteikumu apstrīdēt, ja vien var pieņemt, ka, zinot, patiesos apstākļus un saprātīgi novērtējot situāciju, viņa gribas izteikumu nebūtu izdarījusi. Tas nozīmē, ka atšķirībā no Latvijas Civillikuma VFR Civillikums neietver sīkāku maldības iedalījumu, kā arī nesaista maldības ietekmē noslēgta darījuma apstrīdēšanu un darījuma dalībnieku vainu. Salīdzinot ar Latvijas pastāvošo tiesisko noregulējumu tas paver plašākās iespējas maldības ietekmē noslēgtā darījuma apstrīdēšanai. VFR Civillikuma 2018.papogrāfs nosaka, ka testamentu var apstrīdēt tādā mērā, ja testatora kļūdas ir saistītas ar paša testamentu saturu, vai testatoram nav bijis nodoms sastādīt testamentu ar šādu saturu, vai ja testators zinot patiesos apstākļus, nebūtu testamentu sastādījis. Arī šis VFR Civillikuma pants deklarē to, ka testamentu apstrīdēšana nav saistīta ar kādas personas vainu, tikai paša testatora kļūdainā izpratne par pastāvošo situāciju. Savukārt Francijas Republikas civiltiesībās situācija ir salīdzināma ar Latvijas Republikas tiesībām tādā ziņā, ka arī Francijas Republikā darījuma spēkā neesamību izraisa svarīga maldība, kaut gan Francijas Republikas civillikums *Code Civil* sīkāk nedefinē atsevišķos svarīgos maldības gadījumos.⁵⁴

No Civillikuma 1447. – 1454.pantā ietvertajām normām izriet, ka pastāv deviņi svarīgas maldības veidi: maldība par darījuma šķiru, maldība par lietas identitāti, maldība par līgumsaistību pastāvēšanu, maldība par personas identitāti, maldība par personas spējām un īpašībām, maldība par lietas īpašībām, maldība par atvietojamu lietu daudzumu divpusējā līgumā, maldība par darījuma priekšmeta piederību, un maldība par darījuma priekšmeta pastāvēšanu.⁵⁵

Autore var secināt, ka tikai šie augstāk nosauktie maldības veidi ir iemesls testamentu apstrīdēšanai. Ja nepastāv šie likumā nosauktie pamati, tad maldība neizraisa maldības tiesiskās sekas, un testaments ir spēkā esošs.

Maldība un viltus var izvērsties ne tikai par civilo tiesvedību, bet konkrētas mantinieka vai trešās personas darbības var radīt arī noziedzīga nodarījuma sastāvu, un uzsākt krimināllietu. Šāds gadījums ir analizēts Latvijas Republikas Augstākās tiesas Krimināllietu departamenta 2014. gada 27. novembra lēmumā lietā Nr. SKK –707/2014, ar kuru G.G., atzīts par vainīgu Krimināllikuma 177.panta trešajā daļā paredzētajā noziedzīgajā nodarījumā un sodīts ar brīvības atņemšanu uz 5 gadiem.⁵⁶ Saskaņā ar Krimināllikuma 55.pantu G.G. ar brīvības atņemšanas sodu notiesāts nosacīti ar pārbaudes laiku uz 5 gadiem. Ar pirmās instances tiesas spriedumu G.G. atzīts par vainīgu un sodīts par to, ka viņš izdarīja svešas kustamas mantas un

⁵⁴ French Civil Code [Francijas Civillikodekss] Pieejams: <https://www.legifrance.gouv.fr/Traductions/en-English/Legifrance-translations> [aplūkots 27.03.2018.] citēts pēc: Balodis K. 2007, 253.lpp.

⁵⁵ Balodis K. 2007, 254.lpp

⁵⁶ Augstākās tiesas Senāta Krimināllietu departamenta lēmums 27.11. 2014.lietā Nr. SKK –707/2014, Pieejams: 31.24.192.35/downloadlawfile/3744 [aplūkots 18.03.2018].

tiesību uz svešu mantu iegūšanu, ļaunprātīgi izmantojot uzticēšanos un ar viltu (krāpšanu), lielā apmērā. Lietas faktiskie apstākļi ir šādi: Apsūdzētais G.G. ieradies pie zvērinātas notāres I.B. un iesniedza iesniegumu par pēdējās gribas rīkojuma akta Nr.7097 nolasīšanu un stāšanos likumīgā spēkā, kurā ar viltu norādīja, ka pieņēma 2006.gada 29.martā mirušās personas B.E.M. atstāto mantojumu uz 2006.gada 12.februārī viltotā B.E.M. privātā testamenta pamata. Pēc tam tika izdota mantojuma apliecība, pamatojoties uz kuru G.G. pretlikumīgi ieguva īpašuma tiesības uz nekustamo īpašumu – ½ domājamo daļu no namīpašuma un savas tiesības nostiprināja zemesgrāmatā. Turpinot savas darbības tendētas svešas mantas iegūšanu, G.G. nolūkā iegūt svešu mantu – naudu, maldinot cietušo vienojās ar AS (turpmāk – AS) „[C]” par minētā nekustamā īpašuma pārdošanu. 2006.gada 10.novembrī tika noslēgts rokasnaudas līgums, bet 2006.gada 15.decembrī – pirkuma līgums, saskaņā ar kuru G.G. pārdeva AS „[C]” minēto nekustamo īpašumu par 250 000 latiem. Tādējādi G.G., izmantojot uzticēšanos, izkrāpa no AS „[C]” naudu 250 000 latu apmērā, tas ir, izdarīja krāpšanu lielā apmērā.

Šādas G.G darbības pirmās instances tiesā tika kvalificētas pēc Krimināllikuma 177.panta trešās daļas.

Kasācijas sūdzībā apsūdzētais G.G. norāda, ka lietā nav pierādījumu faktam, ka, taisot testamentu, ir pielietoti viltus vai maldība. Apsūdzētā G.G. ieskatā, likumā noteiktajā kārtībā testamenta sastādīšanai tika pieaicināti liecinieki, kurus vēlāk, izsniedzot mantojuma apliecību, pārbaudīja zvērināts notārs, tas nozīmē, ka rakstiska privāta testamenta īstums uzskatāms par pierādītu, ja tā vēl dzīvie liecinieki atzīst savus parakstus.

Kasācijas instance norādīja, ka apelācijas instance spriedumā neprecīzi interpretēja jēdzienus „tiesības uz mantu” un „īpašuma tiesības. Kasācijas instances tiesa konstatēja, ka konkrētajā lietā tiesības uz mantu G.G. ieguva, saņemot mantojuma apliecību uz viltota testamenta pamata, bet īpašuma tiesības uz nekustamo īpašumu ieguva, reģistrējot to zemesgrāmatā, ar ko arī tika pabeigta īpašuma izkrāpšana. Augstākā tiesa atzina, ka nav pamatots apsūdzētā G.G. kasācijas sūdzībā paustais apgalvojums, ka lietā nav pierādījumu faktam, ka, taisot testamentu, ir pielietota viltus vai maldība.

Autore ar šo piemēru norāda, ka konkrētas darbības viltojot testamentu var radīt ne tikai civiltiesiskas sekas, bet arī krimināltiesiskas. Deformēta griba un viltots testaments nevar darboties civiltiesiskajā apgrozībā. Šajā gadījumā G.G. izmantoja cietušā maldību un noslēdza ar cietušo pirkuma līgumu, par nekustamo īpašumu, kas būtībā nepiederēja G.G. uz tiesiska pamata. G.G. būtībā darbojas ar svešu mantu, radot cietušajam zaudējumus, un maldinot viņu, ka zemesgrāmatas ieraksts atbilst īstenībai. Lai gan darbojas publiskās ticamības princips, pats ieraksta pamats ir nelikumīgs un šāds darījums nevar būt spēkā. Valsts nevar atbalstīt

noziedzīgu darbību likumību, un atstāt spēkā esošu nostiprinājumu zemesgrāmatā, balstoties uz publiskās ticamības principu.

2.3. Spaidi

Civillikuma 464.pants nosaka, ka vienkārša pierunāšana nav uzsakāma par spaidiem un neatņem testamentam tā spēku. Tiesību doktrīnā spaidi ir definēti tā, ka persona tiek piespiesta izdarīt viņas interesēm pretēju gribas izteikumu.⁵⁷ Civillikuma 1463.pants nosaka, ka spaidi var būt gan nevardarbīga, gan ar spēka pielietošanu saistīta otras personas gribas ietekmēšana, lai radītu personā bailes. Spaidu izpausmes ir divējādas: 1) draudi un 2) fiziskas varas lietošana. Draudi paši par sevi ir nevardarbīgi, taču izpaužas kā piedraudējums nepakļaušanās gadījumā lietot vardarbību. Draudi tiek dēvēti arī par psihiskiem spaidiem. Draudu rezultātā persona, kaut arī nebrīvi tomēr izdara gribas izteikumu, kas ir atšķirībā no tā, ja pret personu tiek lietota fiziska vara, tad gribas izteikums vispār nenotiek. Atšķirībā no draudiem, kad personai pastāv teorētiska izvēles iespēja, fiziskas varas lietošanas gadījumā piespiesta persona pati neveic apzinātu darbību un viņai nav gribas radīt tiesiskas sekas.⁵⁸

Civillikuma 1466.pants nosaka, ka pierunas vien, ja ar tām nav saistīts viltus, darījuma spēku neietekmē. Šis pants sasaucas ar Civillikuma 464. pantu, kurš pēc satura pauž un izsaka to pašu mērķi. To varētu izskaidrot, ar to, ka uz pierunāšanas brīdi, otra persona, izmantojot savu argumentēšanas spēju, pārliecina testatoru, ka tieši šī ir viņa patiesā griba. Testators sastādot testamentu, tā arī uzskata un līdz ar to pauž savu gribu, un citas personas argumentus un domas uzskata par savu gribu.

Spaidiem tāpat kā citiem gribas trūkumiem arī pastāv priekšnoteikumi: 1) nelabvēlīgu seku piedraudējums 2) draudu prettiesiskums 3) cēloņsakarība starp piedraudējumu un piespiestās personas iesaistīšanos darījumā.⁵⁹ Iestājoties visiem šiem priekšnoteikumiem, noslēgtais darījums ir apstrīdams.

Tas pierāda, ja persona ar varu spiež testatoru sastādīt testamentu, tad testaments kopš sastādīšanas brīža nav spēkā. Toties, ja persona ietekmē testatora gribu pierunāšanas veidā, un pārliecina testatoru, ka tāda ir viņa patiesā griba, tad ir jāvērtē, cik ļoti šī pierunāšana ir ietekmējusi testamentu un tā atbilstību testatora nodomam. Būtībā testatorā spaidu veicējs rada bailes, ka tai tiks nodarīts morāls vai mantisks kaitējums, nepakļaušanās gadījuma tiks lietota vardarbība vai arī tiks izraisītas jebkādas citādas nelabvēlīgas sekas.⁶⁰ Vardarbība var izpausties šādā veidā, piemēram, persona ar varu, pielietojot spēku piespiež uzrakstīt privātu testamentu un uzlikt parakstu. Šajā gadījumā griba ir iespaidota, līdz ar to deformēta, un šāds

⁵⁷ Balodis K. 2007, 272.lpp.

⁵⁸ Ibid. 273.lpp.

⁵⁹ Ibid. 274.lpp.

⁶⁰ Balodis K. 2007, 272-273.lpp.

darījums nav piemērots civiltiesiskajai apgrozībai. Atbilstoši Civillikuma 1465.pantam, spaidi ir jāvērtē, ievērojot konkrētās, spaidiem pakļautās personas vecumu, dzīves pieredzi un veselību.⁶¹

Spaidi, kā tiesību institūts ir sastopams arī VFR (turpmāk tekstā – VFR) Civillikumā BGB (Bürgerlichen Gesetzbuches). VFR Civillikumā spaidi ir definēti 123. paragrāfā, kurš nosaka, ja kādu no pusēm pie nodoma darījuma noslēgšanas ir tikusi ļaunprātīgi maldinātā vai ir tikusi pakļauta pretlikumīgiem draudiem, tā puse darījumu var apstrīdēt. Šī paragrāfa otrā daļā regulē gadījumus, kad gribas trūkumi darījumā ir radušies, no trešās puses, t.i., ne no darījumā iesaistītajām pusēm, ja pusei par maldināšanu un krāpšanu ir bijis zināms vai būtu bijis jāzina. Ja pusei, darījums nesis kādu labumu, tad darījums ir apstrīdams, ja vien tai krāpšana ir bijusi zināma vai būtu bijusi zināma. VFR Civillikumā tāds jēdziens kā spaidi nav lietots, tā vietā ir lietots jēdziens krāpšana vai pretlikumīgi draudi. Atšķirībā no VFR tiesiskā regulējuma, Latvijas Civillikums tieši neregulē gribas trūkuma ietekmi uz nodomu protokolu. Izpētot VFR tiesisko regulējumu, autore ieskatā, jēdzienu „nodomu protokols” varētu ieviest arī Latvijas Republikas Civillikuma Mantojuma tiesību daļā, ieviešot papildus veidu testamenta sastādīšanai. Šādam nodomu protokolam būtu jāatbilst visām hologrāfiska testamenta pazīmēm (pašrocīgi uzrakstītam rokrakstā un parakstītam). Nodomu protokola mērķis - atspoguļot testatora nodomu un gribu darbībā ar viņa mantu pēc nāves, taču tiesisku spēku šāds nodomu protokols iegūtu tikai pēc tam, kad mantinieks, pēc testatora nāves, to nodotu zvērinātam notāram, publiska akta sastādīšanai. Šāda jēdziena un kārtības ieviešana samazinātu testamenta sastādīšanas skaitu gribas trūkuma ietekmē, jo pret šādā veidā sastādītu testamentu varētu celt tikai viltojuma strīdu.

Apkopojot visu pieejamo informāciju par gribas trūkumiem, autore secina, ka tiesai izskatot strīdu par testamenta apstrīdēšanu gribas trūkuma dēļ ir jāievēro gribas trūkumiem kopīgi priekšnoteikumi: prettiesiskums, cēloņsakarība un vaina. Autore ieskatā, būtu ieteicams tiesai spriedumā kā vērtēšanas kritērijus ietvert apstākļus kādos testaments sastādīts, kā arī vērtēt trešo personu ietekmi pie testamenta sastādīšanas. Šādu papildkritēriju ieviešana veicinātu testatora patiesās gribas noskaidrošanu, kā arī palīdzētu pareizi piemērot un īstenot testamentā atspoguļotos testatora nodomus un nosacījumus. Gadījumos, kad gribas defekts nav pietiekams, lai testaments vai kāds tā nosacījums zaudētu spēku, tad primāri jāizsargā, tās personas palāvība, kam griba adresēta – testamentārā mantinieka. Autore ieskatā testamenta mērķa un jēgas tulkošanai maldības gadījumā būtu nepieciešams ieviest tā saucamo saprātīgās personas kritērija prezumpciju, kas pašlaik Civillikumā nav iekļauta. Tas būtu piemērojams gadījumā, ja tiesa būtu konstatējusi neatvainojamu vai atvainojamu, bet nesvarīgu maldību,

⁶¹ Е. Годэмэ.Общая теория обязательств. Москва: Юрид. изд-во МЮ СССР,1948,с.71-78.

tad tālāku tulkojumu būtu jāatstāj gribas adresātam, kā saprātīgi domājošai personai, pēc tās nozīmēs, kādu vajadzēja uztvert testatoram, ja tas nebūtu pieļāvis maldību, bet ja to nav iespējams noskaidrot, tad pēc gribas adresāta uztveras par pastāvoši lietu kārtību, protams, ņemot vērā lietas apstākļus.

Tiesu prakses veidošanai testamenta apstrīdēšanai maldības gadījumā, autore iesaka, pārņemt no VFR tiesiskā noregulējuma maldības sīkāku nedalījumu, kā arī nesaistīt darījuma apstrīdēšanu ar personas vainu.

Ieviest jēdzienu „nodomu protokols” un papildus mantojuma sastādīšanas veidu mantojuma tiesībās, ar kuru tiktu atspoguļot testatora nodoms un griba darbībām ar viņa mantu pēc nāves, taču tiesisku spēku šāds nodomu protokols iegūtu tikai pēc tam, kad mantinieks pēc testatora nāves to nodotu zvērinātam notāram publiska akta sastādīšanai. Šāda jēdziena un kārtības ieviešana samazinātu testamenta sastādīšanas skaitu gribas trūkuma ietvaros, jo pret šādā veidā sastādītu testamentu varētu celt tikai viltojuma strīdu.

3. Testamenta apstrīdēšana rīcībspējas trūkuma gadījumos

Rīcībspēja tāpat kā patiesa griba ir viena no svarīgākajiem elementiem, lai atzītu testamentu par spēkā esošu. Personai rīcībspēju var ierobežot tikai likumā noteiktajā kārtībā. Lai izprastu testamenta apstrīdēšanu rīcībspējas ierobežošanas gadījumos, ir nepieciešams apskatīt rīcībspējas jēdzienu.

3.1. Rīcībspējas jēdziens

Civillikuma 1405.pantā norādīts, lai darījumam būtu tiesīgs spēks, ir nepieciešams, lai dalībniekam būtu ne tikai tiesībspēja, bet arī rīcībspēja. Rīcībspēja ir personas spēja patstāvīgi veikt tiesiski nozīmīgas darbības un uzņemties saistības.⁶² Līdz ar to var secināt, ka rīcībspēja ir darījuma slēgšanas tiesības pats pamats. Personai ir jāapzinās sava rīcība un jāspēj tā apzināti vadīt.⁶³

Tiesiska darījuma dalībniece var būt arī rīcībnespējīga fiziska persona, taču viņas vārdā darījuma noslēgšanā jārikojas likumiskajam pārstāvim – aizbildnim vai aizgādnim.⁶⁴

Kā jau jebkurš tiesību institūts rīcībspēja sastāv no sastāvdaļām: darījumspējas un deliktspējas.⁶⁵ Autores ieskatā pilnīgai šī jēdziena izpratnei ir nepieciešams apskatīt sastāvdaļu - darījumspējas un deliktspējas - saturu.

Darījumspēja ir personas spēja patstāvīgi noslēgt tiesiskos darījumus. Darījumspējīga persona var pati izdarīt tiesisko darījumu veikšanai nepieciešamo gribas izteikumu, līdz ar to, personiski uzņemoties atbildību par darījuma tiesiskajām sekām. Tiesiski nozīmīgu gribu var paust tikai tās personas, kuras pēc likumā noteiktiem objektīviem kritērijiem ir uzskatāmas par pietiekami saprātīgām, lai spētu veidot tiesiski nozīmīgu gribu un apzinātos gribas izteikuma sekas. Pats termins „darījumspēja” Civillikumā nav lietots.⁶⁶ No Civillikuma 1408.panta izriet, ka darījumspēja iestājas ar pilngadības, tātad astoņpadsmit gadu vecuma, sasniegšanu. Tātad arī spēja sastādīt testamentu iestājas no 18 gadu vecuma, ar pāris likumā noteiktiem izņēmumiem, kad tas iespējams agrāk. Civillikuma 420.pants nosaka, ka arī 16 gadu vecumā var taisīt testamentu par savu brīvo mantu. Brīvās mantas jēdziens ir deklarēts Civillikuma 195.pantā. Līdz ar to likums pieļauj atkāpes no vispārpieņemtā darījumspējas vecuma.

Deliktspēja ir personas spēja uzņemties civiltiesisko atbildību par deliktu, par kura izdarīšanu tā vainojama. Delikts ir tiesību aizskārums, kas izdarīts ārpus līgumiskām

⁶² Balodis K. 2007, 77. lpp.

⁶³ Gencs Z. 2002, 125.lpp.

⁶⁴ Ibid.

⁶⁵ Ibid.

⁶⁶ Ibid.78. lpp.

attiecībām.⁶⁷ Ņemot vērā, ka delikts rodas no neatļautas darbības nevis no tiesiska darījuma, tad šo elementu autore sīkāk neaplūk.

Rīcībspēja ir ierobežojama. Šādi ierobežojumi ir noteikti, jo ir nepieciešami pašu peronu interešu aizsardzībai, t.i., lai personas pašas ar savu darbību sev nenodarītu kaitējumu.

Ar 2013.gada 1.janvāri spēkā stājās būtiski Civillikuma grozījumi, radot jaunu, starptautiskajām tiesību normām un ar tām uzliktajām saistībām atbilstošu rīcībspējas regulējumu. Ar grozījumiem izslēgtais Civillikuma 358.pants paredzēja, ka garā slimie, kam trūkst visu vai lielākas daļas garīgo spēju, atzīstami par rīcības nespējīgiem un tiesiski nespējīgie pārstāvēt sevi un pārvaldīt savu mantu un ar to rīkoties, tādēļ par viņiem iecerama aizgādība. Jaunais regulējums savukārt nosaka, ka personas ar garīga rakstura vai citiem veselības traucējumiem rīcībspēja var tikt ierobežota tādā apjomā, kādā tā nespēj saprast savas darbības nozīmi vai nespēj to vadīt. Turklāt tiesa, izvērtējot personas spējas, vispirms nosaka, vai nu kādā apjomā aizgādnis ar aizgādībā esošo rīkojas kopā, un tikai pēc tam – vai un kādā apjomā aizgādnis rīkosies patstāvīgi. Tātad ar jauno grozījumu spēkā stāšanos pilnīga rīcībspējas atņemšanas nav iespējama.⁶⁸

Ar jauno likuma redakciju vecajā redakcijā lietotie jēdzieni, kā garā slimie vai plānprātīgie tika aizvietoti ar piemērotāku un ne tik aizskarošu jēdzienu - persona ar garīga rakstura vai citiem veselības traucējumiem. Jaunajā redakcijā netika grozīts jēdziens, ar kuru tika noteikti ierobežojumi pār personām ar izlaidīgu vai izšķērdīgu dzīves veidu.

Grozījumi Civillikumā bez rīcībspējas ierobežošanas ieviesa vēl divus mehānismus, kurus var piemērot, ja personai ir garīga rakstura vai citi veselības traucējumi, proti, tie ir pagaidu aizgādņa iecelšana un nākotnes pilnvarojums. Jaunais regulējums paredz, ka personai, kurai ir garīga rakstura vai citi veselības traucējumi un kura nespēj saprast savas darbības nozīmi vai nespēj savu darbību vadīt, tiesa var nodibināt pagaidu aizgādību bez rīcībspējas ierobežojuma Civilprocesa likuma noteiktajā kārtībā, ja:

- 1) tas ir steidzami nepieciešams personas interesēs;
- 2) traucējumi ir pārejoši;
- 3) persona ar savu aktīvo darbību nespēj radīt sev kaitējumu.

Pagaidu aizgādība ir tāds tiesisks regulējums, kas neierobežo personas rīcībspēju, bet, ja nepieciešams, nodrošina ātru interešu aizsardzību personām ar garīga rakstura vai veselības traucējumiem (piemēram, koma vai citi veselības traucējumi, kuru dēļ ir traucēta spēja apzināties). Jaunais regulējums atšķirībā no iepriekšējā nosaka, ka persona nav ierobežojama

⁶⁷Balodis K. 2007, 79 lpp.

⁶⁸Lībiņa – Egnere I.2013, 27.lpp.

personiskajās nemantiskajās tiesībās. Persona nav ierobežojama aizstāvēt savas tiesības un likumiskās intereses iestādēs un tiesā saistībā ar tās rīcībspējas un brīvības ierobežojumiem, domstarpības, strīdiem ar aizgādni un aizgādņa iecelšanu un atcelšanu.⁶⁹

Līdz ar to var secināt, ka ar jauno regulējumu ir būtiski mainīta rīcībspējas ierobežošanas koncepcija un izpratne, padarot to samērīgāku un atbilstošāku personas interesēm un vajadzībām. Pēc veiktajiem grozījumiem ir trīs personu grupas, kurām rīcībspēja ir ierobežojama:

- 1) nepilngadīgie;
- 2) personas ar garīga rakstura vai citiem veselības traucējumiem;
- 3) persona ar izklaidīgu vai izšķērdīgu dzīves veidu.

Civillikuma 420.pants nosaka, ka nepilngadīgie, ja viņi sasnieguši 16.gadu vecumu var taisīt testamentu par savu brīvo mantu. Testamentu var taisīt tie, kas atrodas aizgādībā. Līdz ar to, var secināt, ka mantojuma tiesības pieļauj izņēmumu no vispārīgā principa par rīcībspējas ierobežošanu, t.i., testamentu var sastādīt arī tie, kas atrodas aizgādībā. Šajā gadījumā testaments tiek sastādīts ar likumiskā pārstāvja starpniecību. Turpmāk autore sniegs ieskatu par katru augstāk minēto personu grupu.

Nepilngadīgajiem nav darījumspējas, jo viņām trūkst vajadzīgās izpratnes par darījuma nozīmi un tiesiskajām sekām. Nepilngadīgā vārdā tāpēc tiesiskos darījumus noslēdz likumiskie pārstāvji - vecāki vai aizbildņi.⁷⁰ Kā jau tika minēts, Civillikuma 420. pants paredz izņēmumu un atļauj nepilngadīgajiem taisīt testamentu par savu brīvo mantu. Par 16.gadu vecumu sasniegušo bērnu brīvo mantu atzīstams:

1. viss, ko bērni ieguvuši ar savu personisko darbu vai pastāvīgi, nodarbojoties kādā arodā, rūpniecībā tirdzniecībā u.tml.;
2. viss, ko vecāki no bērniem piederošās mantas nodod viņu brīvā pārvaldībā;
3. visa manta, kuru bērniem bez atlīdzības piešķirušī radnieki vai citas personas ar nosacījumu, lai bērni to pārvaldītu un lietotu patstāvīgi.⁷¹

Atbilstoši Civillikuma 357.pantam, ja personai ir garīga rakstura vai citi veselības traucējumi, tās rīcībspēju var ierobežot, ja tas nepieciešams šīs personas interesēs un aizgādībā ir vienīgais veids, kā tās aizsargāt. Šādā gadījumā personai nodibināma aizgādībā. Civillikuma 359.pants nosaka, ka garīga rakstura vai veselības traucējumi ir savienoti ar tiesiskām sekām tikai tad, ja personas rīcībspēju ierobežojusi tiesa Civilprocesa likuma noteiktajā kārtībā. Likumdevējs aizgādņa iecelšanas pienākumu ir uzticējis bāriņtiesai,

⁶⁹Lībiņa – Egnere I,2013.28. lpp.

⁷⁰Balodis K. 2007, 78. lpp

⁷¹Ibid.

atbilstoši Bāriņtiesu likuma 2. pantam.⁷² Ja persona ar garīga rakstura vai citiem veselības traucējumiem ir veikusi tiesiskas sekas radošas darbības pirms aizgādības nodibināšanas, tad tās ir spēkā.

Civillikuma 1409.pants nosaka, ka tiesiski darījumi, ko taisījušas rīcībspējīgas personas nesamaņas stāvoklī vai nespēj saprast savas darbības nozīmi vai nespējot savas darbību vadīt, nav spēkā. Dr.hab.iur., prof. K. Torgāns, komentējot Civillikuma 1409. pantu uzsver, ka šis pants attiecas uz darījuma spēkā esamību nevis uz darījuma dalībnieku rīcībspēju. Jēdziens „rīcībspēja” ietver pieņēmumu par to, ka pilngadīgas ar garīgām slimībām neslimojušas personas spēj darījumos adekvāti izpaust savu gribu.⁷³

Nespēja taisīt testamentu varētu būt radusies arī citu iemeslu dēļ, arī personai, kas tieši, necieš no garīga rakstura vai citiem veselības traucējumiem Piemēram, par tādām būtu atzīstamas personas, kas atrodas vai novedušas sevi šādā stāvoklī, ka zaudējušas spēju saprast savas darbības nozīmi alkohola vai narkotisko vielu lietošanas rezultātā. Par to gan likumā tiešas norādes nav. Domājams, ka šādā stāvoklī taisīts testaments nevar stāties spēkā, jo tas neatspoguļo brīvu, apzinātu personas gribu.⁷⁴ Dr. habil.iur., prof. K. Torgāns norāda, ka var secināt, ka alkohola un narkotisko vielu radītie traucējumi šī panta interpretācijā var būt par pamatu darījuma spēkā neesamībai. Tomēr, vērtējot dotās normas saistību ar jēdzienu „rīcībspēja”, jāsecina, ka par īslaicīgu rīcībspējas zudumu nevar atzīt visas dzēruma vai citas apziņas traucējuma sekas. Alkoholisko dzērienu un narkotisko vielu ietekmē, personas uzvedība var būt ar nelielu novirzi, nekā tā ir parasti, bet tas neizslēdz gribas klātbūtni darījumā, tāpēc darījumu nevarētu atzīt par spēkā neesošu.⁷⁵

Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departaments 1997.gada 20.augustā izskatīja Albīnes K. Prasību pret Ingu un Ievu Ā. (Nr. SKC – 280)⁷⁶ par testamenta atzīšanu par spēkā neesošu. Starp pusēm radies strīds, vai 1992. gada 19.martā Nikolaja M. sastādītais testaments atzīstams par spēkā neesošu, jo Nikolajs M. bijis hronisks alkoholiķis, kurš uz testamenta taisīšanas brīdi atradies psihoneiroloģiskās slimnīcas uzskaitē, un tāpēc nav spējis apzināties savu rīcību. Tiesvedības gaitā tika konstatēts, ka testators testamenta sastādīšanas laikā slimojis ar garīga rakstura slimību – alkohola encefalopātiju ar smadzeņu atrofijas un plānprātības pazīmēm. Tādēļ saskaņā ar Civillikuma 421.panta otro daļu Nikolajs M., būdams ar garīga rakstura traucējumiem, testamentu taisīt nav spējis. Valsts psihiatriskās veselības aprūpes centrs 1996.gada 23.septembrī veicis ambulatoro tiesu psihiatrisko

⁷² Bāriņtiesu likums: LV likums. Pieņemts 22.06.2006.

⁷³Torgāns K. 1998, 24.-25. lpp.

⁷⁴Krauze R., 1997, 51.lpp

⁷⁵Ibid.

⁷⁶Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 1997. Rīgā: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 1998, 624. – 627.lpp.

pēcnāves ekspertīzi, lai pārbaudītu vai uz 1992. gada 19.martā testamenta sastādīšanas brīdi testators izpratis savas rīcības nozīmi un to apzinājis. Ekspertīzes rezultātā tika konstatēts, ka Nikolajs M. testamenta taisīšanas brīdi nespēja apzināties savu rīcību, jo atradās garā slimības stāvoklī. Latvijas Republikas augstākās tiesas Senāts nosprieda Rīgas apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 1997.gada 7.maija spriedumu (kurā apmierināta Albīnes K. prasība par 1992.gada 19.marta Nikolaja M. taisītā testamenta atzīšanu par spēkā neesošu) atstāt negrozītu.

Savukārt Kurzemes apgabaltiesas Civillietu tiesas kolēģijas 2017.gada 10.aprīļa lietā Nr. C29739312⁷⁷, noraidīja personas E. prasību pret personu F. par testamenta un mantojuma apliecības atzīšanu par spēkā neesošu un mantojumu tiesību atzīšanu. 2013.gada 29.augustā persona E. cēla prasību pret personu F., lūdzot atzīt par spēkā neesošu persona G. atstāto testamentu. Prasītājam jau sākotnēji izpētot testamentu radās pamatotas aizdomas, ka tas ir viltots. Aplūkojot parakstu uz testamenta, redzams, ka tas vilkts ar vairākiem piegājieniem, parakstā redzams vairākas nepamatotas rakstām līdzekļu apstāšanās vietas. Turklāt aizdomas par testamenta viltošanu rada apstākļi, ka tēvam bija nopietnas alkohola atkarības problēmas, E uzskata, ka tēvs biežās alkohola reibuma un pagīru dēļ nebija spējīgs taisīt testamentu. E kā prasības pamatu norāda Civillikuma 445., 1493.pantu. 1.instances tiesa konstatējusi, ka arguments, ka testators nevēlējās atstāt mantojumu dēlam alkohola lietošanas dēļ, lietas izskatīšanas gaitā netika atspēkots, gluži pretēji – lieciniece J. apstiprināja, ka pašam E. bija alkohola problēmas un viņš tēvu slimnīcā nav apmeklējis, kaut arī zinājis par viņa slikto veselības stāvokli. Tiesa konstatējusi, ka prasītājs nav iesniedzis pierādījumus savam apgalvojumam, ka tēvs dzīves laikā cilvēkiem teicis, ka mantojumu atstās dēlam. Tiesa nāca pie slēdziena, ka lietā veiktās ekspertīzes nepierāda G. paraksta testamenta viltojumu, jo eksperta secinājumi „visticamāk” un „iespējams” rada šaubas. Iesniedzot apelācijas sūdzību prasītājs norādījis, ka, izanalizējot pretrunas liecinieku liecībās, var secināt, ka tēvs iespējams apstrīdēto testamentu taisījis alkohola reibumā, bet tā parakstu kāds atdarinājis, kas ir par pamatu testamenta atzīšanai par spēkā neesošu. Atbildētāja savukārt norādīja, ka pazīst G. rokrakstu, paraksts bijis ar nedrošu roku, nav izbrīns, jo vīrs pēdējos gados bija slims, lietojis alkoholu. Apelācijas instance, pamatojoties uz to, ka lietas būtiskos faktiskos apstākļus pareizi ir izskatījusi pirmās instances tiesa un kā likuma prasības ir ievērotas nosprieda noraidīt personas E. prasību.

No augstāk minētā var secināt, ka alkohola lietošana ne vienmēr izraisa darījuma spēkā neesamību. Ir jāvērtē, cik ļoti alkohola lietošana ir deformējusi personas apziņu, līdz ar to

⁷⁷Kurzemes apgabaltiesas 10.04.2017. spriedums lietā Nr. C29739313 Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 28.03.2018.].

gribu. Lai gan alkohols var radīt nelielu atkāpi no ikdienas personas uzvedības, tomēr, tas ne vienmēr ir iemesls, lai testamentu atzītu par spēkā neesošu. Autore var secināt, ka „alkoholiskie dzērieni var radīt vieglprātību, pārgudrību vai citādu novirzi, bet tas neizslēdz gribas klātbūtni darījumā, un tāpēc darījums nav atzīstams par spēkā neesošu.”⁷⁸

Ja rodas strīds, piemēram, vai hronisks alkoholiķis bijis spējīgs taisīt testamentu, tā, kā tas ir norādīts pirmajā tiesu prakses piemērā, tad nepieciešams noteikt tiesu psihiatrisko pēcnāves ekspertīzi, lai noskaidrotu, vai, sastādot testamentu, testators ir izpratis rīcības nozīmi.⁷⁹ Šādu situāciju var redzēt arī autores sniegtajā pirmajā tiesu spriedumā.

Trešā rīcībspējas ierobežojuma grupa ir izklaidīgas vai izšķērdīgas dzīves dēļ aizgādības esošas personas. Atbilstoši Civillikuma 365.pantam, pār personām, kas, izklaidīgi vai izšķērdīgi dzīvojot, kā arī alkohola vai narkotiku pārmērīgas lietošanas dēļ draud novest sevi vai savu ģimeni trūkumā vai nabadzībā, tiesa nosaka rīcībspējas ierobežojumu un nodibina aizgādību Civilprocesa likuma noteiktajā kārtībā. Šis rīcībspējas ierobežojums ir nodibināms, ja persona cieš no azartspēļu atkarības, alkohola, vai narkotisko vielu atkarības un ar savā darbībā draud novest ģimeni trūkumā. Šajā gadījumā aizgādība tiek nodibināta ne tikai pašas aizgādībā nodotās personas, bet arī ģimenes interesēs. Lai gan personai tiek atņemta mantas pārvaldība un tiesības ar mantu rīkoties, tā tomēr patur tiesības brīvi rīkoties ar tīrajiem ienākumiem, kas paliek pēc visu ar mantas pārvaldību un ģimenes uzturu saistīto izdevumu segšanas (Civillikuma 367.pants). Atbilstoši Civilprocesa likumam, ierobežotas rīcībspēja turpinās līdz laikam, kad vairs nav šaubu, ka persona galīgi grozījusi savu dabu un dzīvesveidu un kamēr ierobežoto rīcībspēju nav pārskatījusi tā pati tiesa, kas ierobežotu rīcībspēju un nodibinājusi aizgādību. Civilprocesa likuma 270.² pants nosaka, ka aizgādnim ir pienākums iesniegt tiesā pieteikumu par rīcībspējas ierobežojuma apjoma pārskatīšanu ne retāk kā septiņos gados no dienas, kad stājies spēkā tiesas spriedums par rīcībspējas ierobežošanu.⁸⁰

Līdz ar to, autore ir sniegusi ieskatu par rīcībspējas jēdzienu, un var secināt, ka rīcībspējas jēdziens ir pamatelements, lai persona varētu sastādīt testamentu un to atzīt par spēkā esošu. Rīcībspēja sastāv no 2 sastāvdaļām: darījumspēja un deliktspēja. Darījumspēja ir personas spēja slēgt tiesiskus darījumus. Deliktspēja ir personas spēja atbildēt par rīcību, ko izraisījusi neatļauta darbība. Pastāv trīs personu grupas, kam ierobežojama rīcībspēja: 1) nepilngadīgie; 2) personas ar garīga rakstura un citiem veselības traucējumiem; 3) rīcībspējas ierobežojums izklaidīgas vai izšķērdīgas dzīves dēļ. Autore var secināt, ka alkohola lietošana ne vienmēr ir

⁷⁸Gencs Z., 2002, 126.lpp.

⁷⁹Ibid.

⁸⁰Civilprocesa likuma: LV likums. Pieņemts: 14.10.1998.

iemesls, lai testamentu atzītu par spēkā neesošu. Pie testamenta sastādīšanas alkohola reibumā ir jāvērtē, cik ļoti šis apziņa stāvoklis ir ietekmējis personas gribu. Šādos strīdos vienmēr ir nepieciešams noteikt tiesu psihiatrisko pēcnāves ekspertīzi.

3.2.CL 421.pantā ietvertā jēdziena „nespēj paust savu gribu” izpratne un analīze

Pēc 2012.gadā veiktajiem Civillikuma grozījumiem, kas stājās spēkā 2013.gadā, Civillikuma 421. pants tika grozīts un šobrīd paredz: kas nespēj paust savu gribu, tas nespēj taisīt testamentu. Autores ieskatā, likumā iekļautais jēdziens „kas nespēj paust savu gribu” ir pārāk neskaidrs. Ko nozīmē „nespēj paust savu gribu”, un kādā apjomā ir tulkojama testamenta sastādīšanas nespēja vai, lai citas personas to saprot, vai tomēr svarīgi, lai notārs, vedot mantojuma lietu, notariāla procesa kārtībā, saprot testamenta atstājēja pausto gribu. Pašreizējā Civillikuma 421. panta redakcija ir pārāk plaši tulkojama. Autores ieskatā ir nepieciešams izprast šo jēdzienu un tā nozīmi. Autores ieskatā visefektīvāk analizēt normā iekļauto jēdzienu ir pielietojot, gramatisko, sistēmisko, vēsturisko, teleoloģisko iztulkošanas metodes.

Civillikuma 421.panta iekļautā jēdziena „nespēja paust savu gribu” analīzi autore sāks ar normas vēsturisko apskatu. 1928.gada Baltijas vietējo civillikuma kopojuma, kas ir nozīmīgākais 1937.gada Civillikuma avots, otrajā nodaļā „Testamenta sastādīšanai vajadzīgās īpašības” iekļautais 1984.pants nosaka, ka sastādīt testamentu var katra persona, kura atrodas pie pilna prāta un labas atmiņas, ja viņai ir tiesības rīkoties ar savu mantu un pie tam spēj skaidri izteikt savu gribu.⁸¹ Baltijas vietējo civillikuma kopojums atšķirībā no Latvijas Civillikuma bija regulējis rīcībspējas ierobežojums atsevišķi pa pantiem. Piemēram, 1985.pants regulēja testamenta sastādīšanu vecuma dēļ, nosakot, ka liels vecums nav šķērslis, ja vien var izprast atstājēja gribu. 1986.pants atļāva kurlmēmajiem taisīt testamentu, ja vien ir saprotama tā griba. 1987.pants noteica, ka tie, kas nemāk ne rakstīt, ne skaidri runāt, nevar taisīt testamentu, ja vien iepriekš minētie defekti nav maznozīmīgi. 1988.pants paredzēja testamenta taisīšanas aizliegumu garā slimajiem un izšķērdīgajiem. 1989. – 1990.pants regulēja nepilngadīgo tiesības taisīt testamentu, nosakot citādāku vecumu testamenta sastādīšanai, t.i., 21.gada vecumu.

Baltijas vietējo civillikumu kopojums ir galvenais avots 1937.gada Latvijas Civillikumam, no kura tikai aizgūti pamati un galvenie principi Civillikumam. Mantojuma tiesības atjaunotais Latvijas Republikas 1937.gada Civillikums regulē kopš 1992.gada 1.septembra,

⁸¹Vietējo civillikumu kopojums: (vietējo likumu kopojuma 3. daļa): tulkojums ar pārgrozījumiem un papildinājumiem, kas izdoti līdz 1927.g. 31. decembrim, un ar dažiem paskaidrojumiem / Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Neoficiāls izd. Rīga : Valters un Rapa, 1928. 238.-239.lpp

pēc tam kad 1992.gada 31. augustā beidz darboties PSRS Civillikodekss.⁸² Kopš tā brīža Civillikuma 421.un 420.pants tika izteikti šādā redakcijās:

420.pants:

„Taisīt testamentu var katra rīcības spējīga persona. Nepilngadīgie, ja viņi sasnieguši 16.gadu vecumu, var taisīt testamentu par savu brīvo mantu (195.pants). Taisīt testamentu var arī tie, kas atrodas aizgādnībā izklaidīgas un izšķērdīgas dzīves dēļ.”

421.pants:

„Kas nevar ne rakstīt, ne saprotamu runāt un tādēļ nespēj skaidri izteikt savu gribu, tas nespēj taisīt testamentu. Nespēj taisīt testamentu garā slimie, kamēr viņi atrodas gara slimības stāvoklī.”⁸³ Līdz ar to, var secināt, ka salīdzinot ar spēku zaudējušo Baltijas vietējo civillikuma kopošanu, 1937.gada Latvijas Republikas Civillikuma 1992.gada 7.jūlija redakcija paredzēja pēc būtības tos pašus rīcībaspējas ierobežojumus. Tomēr 1992.gada 7.jūlija likuma redakcijā tie tika iekļauti kompaktāk divās tiesību normās, ar citu jēdzienu lietojumu un, nosakot, ka testamentu varēja taisīt pilngadīgas personas, t.i., 18.gadu vecas, kā arī paredzēja iespēju 16.gadus vecām nepilngadīgajām personām taisīt testamentu par savu brīvo mantu, atšķirībā no Baltijas vietējo civillikuma kopošanas 1990.panta.

2011.gada 3.novembrī Latvijas Republikas Saeimā tika iesniegts likumprojekts par grozījumiem Civillikumā. Grozījumi skāra arī Civillikuma Mantojumu tiesību daļu, modernizējot to un padarot atbilstošāku mūsdienu tiesiskā noregulējuma prasībām. 2012.gada 29.novembrī Saeima trešajā gala lasījumā bija pieņēmusi apjomīgus grozījumus mantojumu tiesībās un ar tām saistītajiem likumiem. Civillikuma vēsturiskā redakcija paredzēja tikai pilnā apjomā atņemt personai rīcībaspēju, kas nav atbilstošs Satversmei un Apvienoto Nāciju Organizācijas 2006.gada 13. decembra Konvencijai par personu ar invaliditāti tiesībām⁸⁴ (turpmāk tekstā – Konvencija). Tā rezultātā tika ieviests jauns, starptautiskajām normām atbilstošs rīcībaspējas regulējums, kas novērsa Civillikuma neatbilstību Satversmei un Konvencijai Par šī jēdziena atbilstību Konvencijai autore skatīs nākamajā apakšnodaļā.

Vēsturiskā iztulkošanas metode ļauj izprast „valodas lietojuma izrietošo vārdu jēgu, kuru iztulkošana vislabāk atbilst likumdevēja nolūkiem un priekšstatiem par normām, veidojot tiesisko noregulējumu.”⁸⁵ Ar vēsturisko elementu autore ir noskaidrojusi, ka grozījumi ir veikti, lai Civillikuma normas atbilstu Latvijas Republikai saistošajiem starptautiskajām normām un Satversmei, tomēr, autoresprāt, likumdevēja izvēlētais jēdziens tomēr nav veiksmīgs, ar pārlietu plašu tulkojumu un interpretācijas iespējām.

⁸²Krauze R., Gencs Z. 1997, 8. – 9. lpp.

⁸³Civillikums: LR likums. Pieņemts 28.01.1937. [07.07.1992.red.]

⁸⁴ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. Parakstīta Ņujorkā 18.07.2008

⁸⁵Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: Viļānu tipogrāfija „Renovata”, 2004, 152. lpp.

Katra teksta iztulkošanu sāk ar tajā ietvertu vārdu jēgu. Ar vārdu jēgu tiek saprasta izteiciena vai vārdu savienojuma nozīme valodas ikdienas lietojumā vai, ja iespējams to konstatēt, individuālajā konkrētā runātāja, šajā gadījumā attiecīgās tiesību normas lietojumā.⁸⁶ Šajā gadījumā likumdevējs, izstrādājot normu, ir izvairījies no specifiskiem juridiskiem terminiem. Tomēr lasot vārdu savienojumu „nespēja paust savu gribu”, juridiski vai medicīniski neizglītotai personai varētu būt samērā grūti izprast tā nozīmi. Ar vārdu „nеспēt” pēc tā ikdienas lietojuma saprot: būt tādām, kurām trūkst psihiskas vai fiziskas īpašības, šādu īpašību kopumu, kas traucē darīt, veikt, arī uztvert īpašības, reaģēt uz tām.

Likumdevēja izvēlētais vārdu savienojums var radīt maldinošu iespaidu, ka šī norma ir attiecināma uz jebkāda veida nespēju paust savu gribu, domu vai uzskatus. Vidusmēra Latvijas iedzīvotājs ar vārdu nеспēt saprot arī nespēju runāt, būt kurlmēmam, izglītības trūkumu, būtība jebkāda veida fiziskus ierobežojumus vai psihiskus traucējumus. Lai gan normā nav ietverti juridiski termini, tomēr pareizai normas pielietošanai, personai ir nepieciešams zināt juridiskas un medicīniskas nianšes par rīcībspējas ierobežojumiem un gribas defektiem. Piemēram, tas, ka Civillikumā tiek nodalīta divu veidu traucējuma tiesiskā nozīme: 1) ja iestājas nesamaņas stāvoklis, kas ir kā personas fizisks veselības traucējums, kura rezultātā persona nav pie apziņas un nespēj paust savu gribu; 2) ja ir garīga rakstura darbības traucējumi, kas ir samērā smagi, kā rezultātā noslēgtais darījums zaudē spēku, bet tomēr īslaicīgi (pārejoši, kas vēl nedod pamatu personas rīcībspējas ierobežošanai.) No šīs var secināt, ka fiziskas personas rīcībspēja ir izprotama divos veidos. Pirmkārt, rīcībspēja šaurāka nozīmē, ar kuru saprotama rīcībspēja pēc vispārīgā principa civiltiesībās. Otrkārt, rīcībspēja plašākā nozīmē (t.i., rīcībspējīgas personas spēja paust spēkā esošu gribas izteikumu) tiek izvirzītas papildus prasības, lai fiziska persona tiktu atzīta par spējīgu izteikt gribu. Personas spēju izteikt gribu ietekmē arī personas fiziskie defekti.

Minētā fiziskā defekta tiesiskā ietekme izskaidrojama ar to, ka persona nespēj izteikt jeb paziņot savu lēmumu.⁸⁷

Jāatzīmē, ka nevar vienmēr nodalīt jēdzienus „psihiski traucējumi” un „psihiska slimība”.⁸⁸ Līdz ar to autore var secināt, ka ar vienkāršu gramatisko tulkojumu šīs normas interpretācijai ir par maz. Likumdevēja izvēlētais vārdu savienojums var radīt maldinošu normas

⁸⁶Neimanis.J. 2004, 147. lpp.

⁸⁷Mazure L.: Pacienta rīcībspēja un pacienta gribas izteikuma spēkā esamība. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/287814232_COMPARATIVE_ANALYSIS_OF_TERMS_RELATED_TO_WILLS_AND_TRUSTS_IN_GEORGIAN_AND_ENGLISH_LANGUAGES_ACCORDING_TO_THE_CIVIL_CODE_OF_GEORGIA_COMMON_LAW_AND_THE_LAW_OF_THE_UNITED_STATES_OF_AMERICA [aplūkots 07.04.2018].

⁸⁸Likumprojekta „Grozījumi Civillikumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: tap.mk.gov.lv/doc/2005/TMAnot_141111_CL.2755.doc [aplūkota 07.04.2018].

interpretāciju, kas var novest līdz normas nepareizai pielietošanai. Gramatiski tulkojot šo jēdzienu, tas aptver plašāku ierobežojumu loku, nekā to ir paredzējis likumdevējs.

Ja gramatisko metodi pielieto normas teksta un tā sastāvdaļu jēdzieniskā satura noskaidrošanai, tad sistēmiskā metode kalpo tiesību normas savstarpējas sasaistēs un atkarības izzināšanai. Tā izriet no fakta, ka tiesības nav atsevišķu normu statisks kopums. Tiesības, tiesību sistēma ir ārkārtīgi sarežģīta tiesību normu, principu un prakses savstarpēji vienota, organizatoriski un saturiski saskaņota sistēma.⁸⁹

Civillikuma 421.panta jēdziens „nespēja paust savu gribu” ir jāvērtē kopsakarā ar Notariāta likuma 99.pantu: Taisot aktu rakstīt lasīt nepratējam mēmajam vai kurlmēmajam, līdztekus personai, kas prot ar viņu izskaidroties zīmēm, jāpieaicina vēl otra persona, kurai šīs zīmes ir saprotamas (tulks). Šī persona var būt radniecībā vai svainībā ar mēmo vai kurlmēmo, bet tai jāatbilst visām pārējām 86. panta prasībām.

Autore, izmantojot sistēmisko tulkošanas metodi, var secināt, ka Civillikuma 421.panta ierobežojums neattiecas uz kurlmēmām rakstīt nespējošām personām, jo tie spēj skaidri izteikt savu gribu ar tulka palīdzību.

Tāpat Civillikuma 421.pants neapšaubāmi ir jātulko kopsakarā ar Civillikuma 420.pantu, lai interpretētu normas piederību un attiecināmību. Civillikuma 421.pantā iekļautā jēdzienu „nespēja paust savu gribu” jātulko arī kopsakarā ar Ģimenes tiesību daļā iekļautajām normām, Civillikuma 358.¹ - 364.¹.pantu, kuri regulē aizgādības nodibināšanu pār personām ar garīga rakstura un citiem veselības traucējumiem. Šie panti nosaka rīcībspējas ierobežojumus kādā konkrētā apjomā, nevis pilnīgu rīcībspējas atņemšanu. Tāpat panta jēdziens jātulko kopsakarā ar Saistību tiesību daļā iekļautajā normām Civillikuma 1405. – 1411.pantu. Tulkojot kopsakarā ar šīm normām Civillikuma 421.panta jēdzienu ir iespējams noskaidrot testamenta kā tiesiska darījuma pieļaujamus dalībniekus.

Spēja taisīt testamentu ir jāvērtē kopsakarā ar testamentu saturu (Civillikuma 463. – 466.pants), jo bez spējas taisīt testamentu, tā saturam nav nozīmes. Šajā gadījumā arī darbojas sistēma, ja personas rīcībspēja ir ierobežota, tad tās griba nav atbilstoša tās interesēm un ir deformēta. Šo secinājumu pierāda ar Civillikuma otrās daļas izkārtojums, kur „Spēja taisīt testamentu” ir izkārtota pirms „Testamenta saturs”.

Autore atbilstību starptautiskajām tiesībām vērtēs nākamajā apakšnodaļā. Sistēmiski tulkojot šo normas jēdzienu var secināt, ka norma neiekļauj, kurlmēmos, kā arī nepilngadīgas personas (16 g.) darbībās ar savu brīvo mantu. Tulkojot pantā iekļauto jēdzienu Civillikuma ietvaros, iespējams noskaidrot testamentu kā tiesiska darījuma dalībniekus, kā arī to, ka šis pants jātulko kopsakarā ar Civillikuma 358.¹ pantā noteikto regulējumu. Tomēr Civillikuma

⁸⁹Neimanis J. 2004, 150.lpp

358.¹ panta regulējums ir attiecināms uz aizgādības noteikšanu šādām personām, nevis uz testamenta sastādīšanas kārtību. Sistēmiskā tulkošanas metode ļauj saglabāt Mantojuma tiesību sistēmisko dabu.

Teleoloģiskā iztulkošana nozīmē iztulkošanu saskaņā ar normas saskatāmajiem nolūkiem un pamatprincipiem. Atsevišķa norma jāinterpretē tās iespējamās vārdu jēgas ietvaros un saskaņā ar nozīmju kontekstu likuma tādā nozīmē, kas optimāli atbilst likuma regulējuma nolūkiem un šo nolūku svarīguma secībai. Pirmo bieži vien sauc par likuma gribas noskaidrošanu. Tomēr tas nebūtu īsti pareizi, jo griba var būt tikai subjektam. Precīzāk šo posmu būtu dēvēt par likuma normu juridiskā mērķa noskaidrošanu. Šis mērķis paūz tiesību tekstā tieši saskatāmo juridiski izteikto mērķi. Par otru posmu var uzskatīt sociālā mērķa noteikšanu.⁹⁰

Ja persona tiek atzīta par rīcībnespējīgu, tas būtiski ietekmē tās spēju pastāvīgi darboties un pieņemt lēmumus gandrīz visās dzīves sfērās – persona nevar pati slēgt līgumus, ieskaitot darba, pirkuma vai īres līgumus, nevar piedalīties vēlēšanās, stāties laulībā, sastādīt testamentu un veikt citas darbības, kurām būtu juridiskas sekas. No tā izriet, ka personas atzīšana par rīcībnespējīgu būtiski ierobežo tās tiesības uz privāto dzīvi. Pie līdzīga secinājuma nonākusi arī Eiropas Cilvēktiesību tiesa.⁹¹

Civillikuma 421.panta iekļautā jēdziena mērķis ir tāda rīcībspējas institūta tiesiskā regulējuma piemērošana attiecībā uz testamenta sastādīšanu, kurā personas rīcībspēja nav ierobežota vairāk, kā tas nepieciešams pašas personas tiesību aizsardzībai. Ierobežojums ir jānosaka tādā veidā un apjomā, kādā tas būtu vislabvēlīgākais un visvairāk vajadzīgākais pašai personai.⁹² Līdz ar to var secināt, ka pantā iekļautais jēdziena gramatiskais tulkojums atšķiras no normas mērķa, t.i., noregulēt daļēju rīcībspējas ierobežojumu. Likumdevēja izvēlētais vārdu savienojums neatspoguļo mērķi, ar kuru tika veikti likuma grozījumi. Izvēlētais vārdu savienojums ir pārāk plaši tulkojams. Līdz ar to, autores ieskatā ir nepieciešams Civillikuma 421. panta iekļauto jēdzienu grozīt uz piemērotāku un atbilstošāku ar to saistītajām Civillikuma normām un starptautiski pielīgtajām saistībām. Autoresprāt, Civillikuma 421. pantā ir jāparedz samērīgāks ierobežojums, paredzot, ka aizsardzības pasākums, kas ir piemērots personai, ir atbilstošs personas rīcībspējas pakāpei, konkrētiem faktiskajiem apstākļiem un personas vajadzībām. Autore potenciālos grozījumus likuma redakcijā piedāvās nākošajā apakšnodaļā.

⁹⁰Neimanis J. 2004, 154. – 155.lpp.

⁹¹ECT spriedums lietā Shtukurov v. Russia, judgment of 27 March 2008, appl.No 44009/05, para. 83. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-85611> [aplūkots 07.04.2018].

⁹²Satversmes tiesas 27.12.2010 spriedums lietā Nr. 2010-38-01. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid19> [aplūkots 07.04.2018].

3.3. Civillikuma 421.panta atbilstība 2016.gada 13.decembra ANO Konvencijai par personu ar invaliditāti tiesībām

Normas sistēmisko izpēti no normatīvā informācijas viedokļa ir lietderīgi veikt noteiktā secībā: vispirms kontekstā ar citām normām tajā pašā tiesību aktā, tad atbilstošajā tiesību institūtā, tiesību nozarē, it īpaši, līdzīgās attiecībās regulējošos aktos. Nepieciešamības gadījumā jāpāriet pie starptautiski atzītām tiesībām un konstitucionālajām normām un pie vispārējiem tiesību principiem.⁹³

Konvencija apstiprināta ar likumu „Par Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām”.⁹⁴ Kā jau tika secināts Civillikuma 421. pantā iekļautais jēdziens neatbilst likumdevēja izvēlētajam mērķim. Konvencijas 12.panta otrā daļa noteic, ka personām ar invaliditāti tāpat kā citām personām ir rīcībspēja visās dzīves jomās, bet šā panta trešā daļa uzliek dalībvalstīm pienākumu veikt visus nepieciešamos pasākumus, lai nodrošinātu tā atbalsta pieejamību, kas personām ar invaliditāti varētu būt nepieciešams, īstenojot rīcībspēju. Konvencijas 12.panta ceturtnā daļa noteic, ka veicot ar rīcībspējas īstenošanu saistītos pasākumus, tiek ievērotas attiecīgās personas tiesības, griba un izvēle, netiek pieļauti interešu konflikti un ietekmes ļaunprātīga izmantošana, tie ir samērīgi un atbilstoši konkrētās personas apstākļiem, tos piemēro pēc iespējas īsāku laiku un regulāri pārbauda kompetenta, neatkarīga un objektīva iestāde vai tiesu instance. Minētā panta piektā daļa noteic, ka jāveic atbilstoši un efektīvi pasākumi, lai personām ar invaliditāti nodrošinātu vienlīdzīgas tiesības iegūt īpašumu vai to mantot, kontrolēt savas finanšu lietas un vienlīdzīgi izmantot banku aizdevumus, hipotekāros kredītus un citus finanšu kreditēšanas veidus, un jānodrošina, ka personām ar invaliditāti netiek patvaļīgi atņemts to īpašums. Autore secina, ka Konvencijas 12. panta mērķis ir noteikt, ka Konvencijas dalībvalstīm ir pienākums veikt pasākumus, lai nodrošinātu, ka personām ar invaliditāti ir vienlīdzīgas tiesības ar citām personām. Autores ieskatā Civillikuma 421. panta formulējums neatspoguļo Konvencijas 12.pantā pausto mērķi. Tieši otrādi rada personai pārāk plaši tulkojamu ierobežojumu testamenta sastādīšanai.

Satversmes tiesas 2010.gada 27.decembra spriedums lietā Nr. 2010-38-01 „Par civillikuma 358.panta un 364. panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96.pantam.”⁹⁵, ar kuru Civillikuma 358.pants un 364.pants tika atzīti par spēkā neesošiem. Lietas faktiskie apstākļi ir šādi: pieteikuma iesniedzēja J.F. ar Rīgas pilsētas Latgales priekšpilsētas tiesas 2003.gada 5.jūnija tiesas spriedumu atzīta par rīcībnespējīgu. Ņemot vērā, ka uz to brīdi Latvijas tiesību akti neparedzēja alternatīvu pilnīgai rīcībnespējai, J.F. kā rīcībnespējīgai personai tika liegta

⁹³Neimanis J. 2004, 150.lpp.

⁹⁴Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām: LV starptautisks līgums. Pieņemts: 13.12.2006.

⁹⁵Satversmes tiesas 27.12.2010. spriedums lietā Nr. 2010-38-01.Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid19> [aplūkots 07.04.2018].

iespēja patstāvīgi pieņemt svarīgus lēmumus par savu dzīvi. Pieteikuma iesniedzēja norādīja, ka paredzot tikai viena veida un apjoma rīcībspējas ierobežojuma noteikšanu tiekot liegtas citas alternatīvas iespējas, kas būtu samērīgākas un saudzējošākas pret attiecīgo personu, piemēram, daļēja rīcības spējas ierobežošana. Pieteikumā pieteikuma iesniedzēja nenoliedz, ka citu jautājumu izlemšanai viņai ir nepieciešama citu personu palīdzība, bet vairākas ar likumu piešķirtās tiesības tiek aizskartas, piemēram, strādāt vienkāršu darbu, veidot ģimeni. J.F. uzskata, ka apstrīdēta norma ir pretrunā Satversmes 96.pantā garantētajām tiesībām uz privātās dzīves neaizskaramību. Lai arī Civillikuma normai ir noteikts leģitīms mērķis – sabiedrības labklājības nodrošināšana, primāri, jāaizsargā personas ar garīgās veselības traucējumiem no ļaunprātīgas izmantošanas riska un jānodrošina tām nepieciešamo palīdzību, tomēr pieteicējas ieskatā ierobežojums neesot samērīgs. Šim nolūkam likumam būtu jāparedz rīcībspējas dalījums proporcionāli personām ar dažāda apjoma un smaguma garīgiem un intelektuāliem attīstības traucējumiem. Ņemot vērā to, ka lielākā daļa garīgo slimību ir uz visu mūžu un patstāvīgi, nosacījums, ka persona rīcībspēju atgūst tikai pilnībā izveseļojoties, nav samērīgs. Likums neparedzēja rīcībspējas atjaunošanu pēc tādiem pašiem kritērijiem, pēc kādiem tā noteikta, proti, pēc spējas pārstāvēt sevi, taisīt tiesisku darījumus, rīkoties ar savu mantu.

Satversmes tiesa uzklausa 2 pieaicināto personu viedokļus – Labklājības ministrijas un Latvijas Republikas Tiesībsarga. Labklājības ministrija norādīja, ka ar MK 2009.gada 12.oktobra rīkojumu Nr.693 apstiprināts „Apvienotās Nāciju Organizācijas Konvencijas par personu ar invaliditāti tiesībām īstenošanas plāns 2010.-2012.gada”. Labklājības ministrija norādīja, lai izpildītu augstāk minēto plānu jāparedz personai maksimāla rīcībspējas atstāšana. Kopsavilkumā Labklājības ministrija pauda viedokli, ka apstrīdētās normas aizskar Satversmes 96.pantā noteiktās pamattiesības un attiecībā uz šo ierobežojumu nav ievērots samērīguma princips. Turklāt rīcībspējas ierobežošanai kā aizsardzības pasākumam būtu pēc iespējas mazāk jāiejaucas personas tiesībās.

Savukārt Tiesībsargs savā atzinumā norādīja, ka pēc Tiesībsarga birojā saņemtajiem iesniegumiem ir izdarījis vairākus secinājumus un viens no tiem ir, ka dažos gadījumos lietā pieaicinātie speciālisti (bāriņtiesa, prokurors, tiesu eksperti) uzskata, ka personai rīcībspēja būtu ierobežojuma atsevišķā jomā, bet ne pilnā apjomā. Tiesībsarga ieskatā Konvencijas 12.pantu, kā arī Cilvēktiesību un pamattiesību aizsardzības konvencijas⁹⁶(turpmāk tekstā – CKT) 8.pantu, jāskata kopsakarā ar Eiropas Padomes Ministru komitejas 1999.gada 23.februāra rekomendāciju Nr. R(99) 4: Par principiem attiecībā uz rīcībnespējīgo personu tiesību

⁹⁶Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvekcijas: Parakstīta Romā 04.11.1950.

aizsardzību⁹⁷(turpmāk tekstā – Rekomendācija) Latvijas Republikai izriet pienākums izveidot normatīvo regulējumu, kas paredz iespēju personas rīcībspēju ierobežot daļēji. Tādējādi būtu jāparedz pienākums izvērtēt katru gadījumu individuāli, ierobežojumu nosakot tikai tajās jomās, kurās tas patiešām konkrētajai personai ir nepieciešams.

Satversmes tiesa jau ir paudusi viedokli par to, ka lai arī neiejaukšanās personas privātajā dzīvē ir viena no demokrātiskās sabiedrības pamatvērtībām, tomēr arī tiesībām uz privāto neaizskaramību ir robežas.⁹⁸

Satversmes tiesas spriedumā: Par Civillikuma 358.panta un 364.panta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 96.pantam, tika secināts, ka:

1. personas rīcībspēja nav ierobežojuma vairāk, kā tas nepieciešams pašas personas tiesību aizsardzībai. Ierobežojumi jānosaka tādā veidā un apmērā, kādā tas būtu vislabvēlīgākais un visvairāk vajadzīgākais pašai personai;
2. no Latvijas starptautiskajā saistībām cilvēktiesību jomā izriet valsts pienākums paredzēt tādas rīcībspējas ierobežošanas mehānismus, kas ietver individuālas situācijas izvērtējumu un katrai konkrētai situācijai piemērotāku risinājuma izvēli;
3. Civillikumā nepieciešams noteikt mazāk personas tiesību ierobežojošus līdzekļus, proti, jāparedz citāds saudzējošāks un piemērotāks risinājums, nevis visos gadījumos pilnībā jāatņem personai ar garīga rakstura traucējumiem tās rīcībspēja;
4. rīcībspējas ierobežošana un noteiktu laiku, paredzot ierobežojumu periodisku pārskatīšanu;
5. personu tiesība piedalīties tiesas sēdē un tikt uzklausītai jautājumā par rīcībspējas ierobežošanu.⁹⁹

Lai gan Civillikumā tika veikti grozījumi, lai normatīvie akti atbilstu starptautiskajām prasībām, tomēr Civillikuma Mantojuma tiesību 421.pantā veiktie grozījumi īsti nepauž valstij uzliktā pienākuma izpildi.

Autore piedāvā 3 variantus, kā persona ar rīcības spējas ierobežojumu varētu realizēt savu rīcībspēju testamenta sastādīšanas gadījumos:

1.paredzēt daļēju rīcībspēju, kas ietvertu principu, ka personas rīcībspējas tiek ierobežota jomās, kurās persona nespēj saprast savas darbības vai tās vadīt;

⁹⁷Satversmes tiesas 27.12.2010. spriedums lietā Nr. 2010-38-01.Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=19> [aplūkots 07.04.2018].

⁹⁸Satversmes tiesas 21.12.2001. spriedums lietā Nr.2001-04-0103 4.1.punkts. Pieejams:<http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=19> [aplūkots 07.04.2018].

⁹⁹Likumprojekta „Grozījumi Civillikumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: tap.mk.gov.lv/doc/2005/TMAnot_141111_CL.2755.doc [aplūkota 07.04.2018].

2. paredzēt daļējo rīcībspēju un kopējo lēmuma pieņemšanu, kurā personas rīcībspējas tiek ierobežota jomās, kuras persona nespēj saprast savu darbības un vadīt tās, un jomās, kurās lēmumus pieņem persona, kopa ar aizgādni.

3. paredzēt pilnīgu rīcībspējas saglabāšanu un atbalstīt personu pieņemtos lēmumus, kas nozīmētu, ka personu ar garīga rakstura traucējumiem, kura pilnībā vai daļēji nespēj saprast savas darbības nozīmi un vadīt to, rīcībspēja netiek ierobežota vispār. Proti, šādas personas saglabā pilnīgu rīcībspēju visās dzīves jomās. Vienlaikus šīm personām ir nozīmētas atbalsta personas, kas palīdz viņām risināt ikdienas dzīves jautājumus un arī pieņemt personiskus, finanšu un juridiskus lēmumus, kas jāievēro trešajām personām, taču atbalsta personai nav tiesību rīkoties atbalstāmās personas vietā, viņa var sniegt atbalstāmajai personai padomu juridiski saistošu lēmumu pieņemšanai.¹⁰⁰

CKT un Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām 17.pants nosaka¹⁰¹, ka nedrīkst patvarīgi un nelikumīgi iejaukties neviena privātajā dzīvē. Vērā ņemams arī ANO Augstākā cilvēktiesību komisāra biroja Tematiskais ziņojums par Konvenciju. Šajā ziņojumā norādīts, ka nacionālo civiltiesību normas, kas nosaka rīcībspējas ierobežojumus un aizgādību, uzskatāmas par, pirmkārt, pārskatāmām un reformējamām. Papildus ziņojums nosaka, ka daudzās valstīs spēkā esošais normatīvais regulējums, kas pieļauj personu atzīšanu par rīcībnespējīgām, pamatojoties uz šo personu psihiskajiem, intelektuālajiem vai sensorajiem traucējumiem ir pretrunā ar Konvencijas 12. pantu.¹⁰²

Čehijā, Horvātijā, Igaunijā, Polijā, Vācijā u.c. tiesību normatīvie akti paredz, daļēju rīcībspējas ierobežošanu. Kā, piemēram, Igaunijas Civillikodekss paredz iespēju iecelt aizgādni tikai attiecībā uz konkrētu jautājumu risināšanu. Šādās situācijās tiesai katrā konkrētajā gadījumā jāizlemj, kuras darbības persona nespēj saprast un vadīt un attiecībā uz kurām tai tādēļ būtu ieceļams aizgādnis, bet Nīderlandē un Luksemburgā paredzēta iespēja noteikt personai uzraugu (atsevišķi no aizgādības institūta). Savukārt Norvēģijas tiesiskais regulējums paredz iespēju personai ar garīgās veselības traucējumiem slēgt līgumus, bet atsevišķos gadījumos aizgādnis var prasīt to anulēšanu.¹⁰³

Līdz ar to autore var secināt, ka Civillikuma 421. panta redakcija neatbilst Konvencijas pantiem, jo satur regulējumu, kas neparedz robežsituācijas un nosaka tikai viena veida

¹⁰⁰Likumprojekta „Grozījumi Civillikumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: tap.mk.gov.lv/doc/2005/TMAnot_141111_CL.2755.doc [aplūkots 07.04.2018].

¹⁰¹Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām. Parakstīts Ņujorkā 16.12.1966.

¹⁰²Thematic Study by the Office of United Nations High Commissioner for Human Right on enhancing awareness and understanding of the convention on the rights of person with disabilities, 26 January 2009, A/HRC/10/48, Para45. Pieejams:

<http://www2.ohchr.org/english/bovies/hrocouncil/docs/10session/A.HRC.10.48.pdf> [aplūkots 07.04.2018].

¹⁰³Satversmes tiesas 27.12.2010. spriedums lietā Nr. 2010-38-01. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid19> [aplūkots 07.04.2018].

rīcībspējas ierobežojumu. Līdz ar to autores ieskatā esošo Civillikuma 421.panta redakciju, ir nepieciešams grozīt paredzot tajā tādus ierobežošanas mehānismu, kas nesamērīgi neierobežo testamenta sastādīšanas iespēju. Autore piedāvā 3 variantus rīcībspējas institūta grozīšanai Civillikuma 421. pantā. Ņemot vērā, ka ar rīcībspēju saistītie Civillikuma panti jau ir grozīti, iekļaujot tajā daļējas rīcībspējas principu, tad autores ieskatā vispiemērotākais būtu 2.variants, t.i., paredzēt daļējo rīcībspēju un kopējo lēmuma pieņemšanu, kurā personas rīcībspējas tiek ierobežota jomās, kuras persona nespēj saprast savu darbības un vadīt tās, un jomās, kurās lēmumus pieņem persona, kopa ar aizgādni. Šī varianta izvēle neizjauktu Civillikuma sistēmisko dabu, kā arī neparedzētu jaunu, nepazīstamu rīcībspējas institūta piemērošanas variantu Civillikumā. Autores ieskatā 1. variants, uzliek pārāk lielu slogu tiesai, t.i., nodalīt, kurās jomās persona spēj saprast savu rīcību, kurās nē. Lai gan šādu praksi piemēro Igaunijas tiesas, šajā gadījumā, tas tikai lieki apgrūtinātu tiesas darbu un traucēs procesuālās ekonomijas principa īstenošanu tiesvedībā. Tāpat 3. variants ir nederīgs, jo pilnīga rīcībspējas saglabāšana ir nesamērīga ar personai, kurai ierobežojama rīcībspēja, interesēm. Turklāt apgrūtinājums varētu būt arī piemērotas atbalstāmās personas iecelšana. Ne visām personām ir piemērota izglītība, lai sniegtu, piemēram, juridiskus vai finanšu padomus. Personu ar ierobežotu rīcībspēju šādas personas nekompetentā rīcība var ievest trūkumā, kas jebkurā gadījumā nav personas interesēs.

Ņemot vērā visu augstāk minēto, autores ieskatā ir nepieciešams pilnveidot Civillikuma 421. pantu izslēdzot jēdzienu, „kas nespēj paust savu gribu” un izteikt to šādā redakcijā:

„421.pants. Persona, kura pilnā apjomā nespēj saprast savas darbības nozīmi vai vadīt to, nespēj taisīt testamentu. Testamentu var taisīt persona, kurai piemīt daļēja vai pilnā rīcībspēja, vai kuras vārdā darbojas likumā noteiktajā kārtībā iecelts aizgādnis.”

Kopsavilkums

Pētījuma rezultātā autore izvirza aizstāvēšanai šādas tēzes:

1. Testamenta pamatpazīmju trūkums, t.i., gribas izteikuma, darījuma dalībnieku, priekšmeta, sastāvdaļas un formas, ir pamats atzīt testamentu par apstrīdamu.
2. Juridiskajā literatūrā paustās atziņas ir pretrunā ar pastāvošo tiesu praksi attiecībā uz mantošanas tiesību transmisiju. Tiesības apstrīdēt testamentu nav tīri personiska tiesība un to var realizēt arī cita persona.
3. Gribas defekti testamentā var radīt ne tikai civiltiesisko atbildību vainīgajai personai, bet arī noziedzīga nodarījuma sastāvu. Deformēta griba un viltots testaments nevar darboties civiltiesiskajā apgrozībā.
4. Tiesai, izskatot strīdu par testamenta apstrīdēšanu gribas trūkumu dēļ, ir jāievēro viltum, maldībai un spaidiem kopīgie priekšnoteikumi: prettiesiskums, cēloņsakarība un vaina.
5. Būtu ieteicams tiesai spriedumā kā vērtēšanas papildkritērijus ietvert apstākļus kādos testaments sastādīts, kā arī vērtēt trešo personu ietekmi pie testamenta sastādīšanas. Šādu papildkritēriju ieviešana veicinātu testatora patiesās gribas noskaidrošanu, kā arī palīdzētu pareizi piemērot un īstenot testamentā atspoguļotos testatora nodomus un nosacījumus.
6. Gadījumos, kad gribas defekts nav pietiekams, lai testaments vai kāds tā nosacījums zaudētu spēku, tad primāri jāizsargā, tās personas paļāvība, kam griba adresēta – testamentārā mantinieka.
7. Testamenta mērķa un jēgas tulkošanai maldības gadījumā ieviest tā saucamo saprātīgās personas kritērija prezumpciju, piemērojamu gadījumos, ja tiesa konstatējusi neatvainojamu vai atvainojamu, bet nesvarīgu maldību.
8. Ņemot vērā tiesu prakses trūkumu testamentā apstrīdēšanai maldības gadījumā, pārņemt no VFR tiesiskā neregulējuma maldības sīkāku nedalīšanu veidos, kā arī nesaistīt darījuma apstrīdēšanu ar personas vainu. Tas pavērtu plašākās iespējas maldības ietekmē noslēgtā testamentā apstrīdēšanai.
9. Ieviest jēdzienu „nodomu protokols”, līdz ar to papildus testamentā sastādīšanas veidu mantojuma tiesībās, kura gadījumā nodomu protokols iegūtu spēku pēc tā sastādītāja nāves, pēc tam, kad zvērināts notārs to būtu ietvēris publiska akta formā. Šāda jēdziena un kārtības ieviešana samazinātu testamentā apstrīdēšanu gribas trūkuma dēļ, jo pret šādā veidā sastādītu testamentu varētu celt tikai viltojuma strīdu.

10. Alkohola un narkotisko vielu izraisīti traucējumi kopsakarā ar Civillikuma 1409.pantu var būt pamats, lai apstrīdētu testamentu. Tomēr alkohola lietošana ne vienmēr izraisa darījuma spēkā neesamību. Ir jāvērtē, cik ļoti alkohola lietošana ir deformējusi personas apziņu, līdz ar to gribu. Lai gan alkohols var radīt nelielu atkāpi no ikdienas personas uzvedības, tomēr tas ne vienmēr ir iemesls testamentu atzītu par spēkā neesošu.
11. Personas rīcībspēja nav ierobežojuma vairāk, kā tas nepieciešams pašas personas tiesību aizsardzībai.
12. Civillikuma 421. pantā iekļautais jēdziena „nespēja paust savu gribu” gramatiskais tulkojums atšķiras no teleoloģiskā tulkojuma, t.i., atspoguļot daļēju rīcībspējas ierobežojumu. Likumdevēja izvēlētais vārdu savienojums neatspoguļo mērķi, ar kuru tika veikti grozījumi Civillikumā. Civillikuma 421. pants nenodrošina rīcībnespējīgu personu daļēju rīcībspējas ierobežošanu, bet tieši otrādi norāda uz pilnīgu nespēju paust gribu, kas nav atbilstoši Konvencijas 12.pantam. Autores ieskatā ir nepieciešams pilnveidot Civillikuma 421. pantu izslēdzot jēdzienu „kas nespēj paust savu gribu” un izteikt to šādā redakcijā:
„421. pants. Persona, kura pilnā apjomā nespēj saprast savas darbības nozīmi vai vadīt to, nespēj taisīt testamentu, Testamentu var taisīt persona, kurai piemīt daļēja vai pilna rīcībspēja, vai kuras vārdā darbojas likuma noteiktajā kārtībā iecelts aizgādnis.”

Izmantotās literatūras saraksts

Literatūra

1. Balodis K. Ievads civiltiesībās. Rīga: Zvaigzne ABC, 2007.
2. Bukovskis V. Testamenta spēku apstrīdošu prasībām sūdzību juridiskā konstrukcija. Rīgā, LU Raksti, Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes sērija. 1930.
3. Danovskis E. Līgumu iztulkošana. Jurista Vārds, 2007, Nr. 34.
4. Gencs Z. Mantošana. Zinātniski praktiskais komentārs. Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002.
5. Krauze R., Gencs Z. Latvijas Republikas Civillikuma komentāri, Mantojuma tiesības (382.-840.p.). Rīga: Mans īpašums, 1997.
6. Krauze R. Mantojuma tiesības. 2. Papildinātais izdevums. Rīgā: KIF „Biznesa komplekss”, 1997.
7. Lībiņa – Egnere I. Valsts pienākums paredzēt nacionālajos tiesību aktos tādu rīcībspējas ierobežotu regulējumu, kas atbilst tās starptautiskajām saistībām cilvēktiesību jomā. Grām.: Latvijas Universitātes 71.zinātniskās konferences rakstu krājums. Tiesību interpretācija un tiesību jaunrade – kā rast pareizo līdzsvaru. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013.
8. Luksa M. Testamenta spēks un nozīme. Latvijas Vēstneša portāls par likumu un valsti. – Pieejams: <http://www.lvportals.lv/skaidrojumi.php?id=227835> [aplūkots 24.02.2018].
9. Mazure L.: Pacienta rīcībspēja un pacienta gribas izteikuma spēkā esamība. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/287814232_COMPARATIVE_ANALYSIS_OF_TERMS_RELATED_TO_WILLS_AND_TRUSTS_IN_GEORGIAN_AND_ENGLISH_LANGUAGES_ACCORDING_TO_THE_CIVIL_CODE_OF_GEORGIA_COMMON_LAW_AND_THE_LAW_OF_THE_UNITED_STATES_OF_AMERICA [aplūkots 07.04.2018].
10. Neimanis J. Ievads tiesībās. Rīga: Viļānu tipogrāfija „Renovata”, 2004.
11. Osis.M. Civiltiesiska līguma objektīvā interpretācijas metode. Jurista vārds, 2008, Nr.45.
12. Torgāns K. Komentārs Civillikuma 1409.pantam. Grām.: Latvijas Republikas Civillikuma komentāri. Saistību tiesības. Sagatavojis autoru kolektīvs prof. K. Torgāna vispārīgā zinātniskā redakcijā. Rīgā. Mans īpašums, 1998.
13. Thematic Study by the Office of United Nations High Commissioner for Human Right on enhancing awareness and understanding of the convention on the rights of person with disabilities, 26 January 2009,A/HRC/10/48,Para45.Pieejams:

<http://www2.ohchr.org/english/bovies/hrocouncil/docs/10session/A.HRC.10.48.pdf>
[aplūkots 07.04.2018].

14. Е. Годэмэ.Общая теория обязательств. Москва: Юрид. изд-во МЮ СССР,1948.

Normatīvie akti

1. Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas: Parakstīta Romā 04.11.1950.
2. Starptautiskais pakts par pilsoņu un politiskajām tiesībām. Parakstīts Ņujorkā 16.12.1966.
3. ANO Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām. Parakstīta Ņujorkā 18.07.2008.
4. Vietējo civillikumu kopojums: (vietējo likumu kopojuma 3. daļa): tulkojums ar pārgrozījumiem un papildinājumiem, kas izdoti līdz 1927.g. 31. decembrim, un ar dažiem paskaidrojumiem / Tieslietu ministrijas sevišķas komisijas sagatavojumā. Neoficials izd. Rīga : Valters un Rapa, 1928.
5. Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937.
6. Par atjaunotā Latvijas Republikas 1937.gada Civillikuma ievada, mantojuma tiesību un lietu tiesību daļas spēkā stāšanās laiku un piemērošanas kārtību: LV likums. Pieņemts 07.07.1992.
7. Civillikums: LV likums. Pieņemts 28.01.1937. [07.07.1992.red.]
8. Notariāta likums: LV likums. Pieņemts. 01.06.1993.
9. Civilprocesa likuma: LV likums. Pieņemts: 14.10.1998.
10. Bāriņtiesu likums: LV likums. Pieņemts 22.06.2006.
11. Konvencija par personu ar invaliditāti tiesībām: LV starptautisks līgums. Pieņemts: 13.12.2006
12. Likumprojekta „Grozījumi Civillikumā” sākotnējās ietekmes novērtējuma ziņojums (anotācija). Pieejams: tap.mk.gov.lv/doc/2005/TMAnot_141111_CL.2755.doc [aplūkota 07.04.2018].
13. Bürgerlichen Gesetzbuches [Vācijas Civillikums]. Pieejams: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/index.html [aplūkots 27.03.2018]
14. French Civil Code [Francijas Civilkodekss] Pieejams: <https://www.legifrance.gouv.fr/Traductions/en-English/Legifrance-translations> [aplūkots 27.03.2018].]

Juridiskās prakses materiāli

1. ECT spriedums lietā Shtukaturov v. Russia, judgment of 27 March 2008, appl.No 44009/05, para. 83. Pieejams: <http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng/pages/search.aspx?i=001-85611> [aplūkots 07.04.2018].
2. Satversmes tiesas 21.12.2001. spriedums lietā Nr.2001-04-0103 Pieejams:<http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=19> [aplūkots 07.04.2018].
3. Satversmes tiesas 27.12.2010 spriedums lietā Nr. 2010-38-01.Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/?lang=1&mid=19> [aplūkots 07.04.2018].
4. Augstākās tiesas 15.06.2005. spriedums lietā Nr.SKC-370, Pieejams: [at.gov.lv/downloadlawfile/3549](http://www.at.gov.lv/downloadlawfile/3549) [aplūkots 18.03.2018].
5. Augstākās tiesas 14.12.2005. spriedums lietā Nr. SKC – 760/2005, Pieejams: [/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/civillikums/otra-dala-mantojuma-tiesibas-382-840pants/tresa-nodala-testamentara-mantosana-418-638pants?print=true](http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/civillikums/otra-dala-mantojuma-tiesibas-382-840pants/tresa-nodala-testamentara-mantosana-418-638pants?print=true) [aplūkots 23.02.2018].
6. Augstākās tiesas Senāta 27.03.2013. spriedums lietā Nr. SKC – 91/2013, Pieejams <http://www.at.gov.lv/lv/judikatura/judikaturas-nolemumu-arhivs/civillietu-departaments/klasifikators-pec-lietu-kategorijam/civillikums/otra-dala-mantojuma-tiesibas-382-840pants/sesta-nodala-mantojuma-pienemsana-un-iegusana-687-714pants?print=true> [aplūkots 10.05.2018.]
7. Augstākās tiesas 23.11.2017. Civillietu departamenta spriedums lietā Nr. SKC-381/2017 Pieejams: www.at.gov.lv/downloadlawfile/5392 [aplūkots 25.03.2018].
8. Latgales priekšpilsētas tiesas 9.12.2013. spriedums lietā Nr. C - 4819/13, Pieejams: <https://www.tiesas.lv/nolemumi/pdf/133711.pdf> [aplūkots 23.03.2018.].
9. Kurzemes apgabaltiesas 10.04.2017. spriedums lietā Nr. C29739313 Pieejams: <https://manas.tiesas.lv/eTiesasMvc/lv/nolemumi> [aplūkots 28.03.2018.].
10. Latvijas Republikas Augstākās tiesas Senāta Civillietu departamenta spriedumi un lēmumi 1997. Rīgā: Latvijas Tiesnešu mācību centrs, 1998.
11. Augstākās tiesas 2007.gada oktobra Tiesu prakses vispārinājums strīdos par mantojuma tiesībām, Pieejams:[at.gov.lv/files/uploads/files/docs/summaries/2007/apkopojums.doc](http://www.at.gov.lv/files/uploads/files/docs/summaries/2007/apkopojums.doc) [aplūkots 25.02.2018].

Dokumentārā lapa

Bakalaura darbs „Testamenta apstrīdēšanas pamati” izstrādāts LU Juridiskajā fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai.

Autors: Lāsma Katkovska _____ .____.2018.

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja: lektore, Mg.iur. Kristīne Zīle _____ .____.2018.

Recenzents: _____

Darbs iesniegts Civiltiesisko zinātņu katedrā 14.05.2018.

Metodiķe: _____

Darbs aizstāvēts bakalaura gala pārbaudījumu komisiju sēdē
____.____.2018. prot. Nr. ____ un novērtēts ar atzīmi _____.

Komisijas sekretāre: _____